

# ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΙΚΟΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΥΠΑΤΙΟΥ ΕΦΕΣΟΥ

Υ Π Ο  
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, Δρ. Θ.

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ ἐνδιαφέρον μας γιὰ τὶς θέσεις τοῦ Ὑπατίου Ἐπισκόπου Ἐφέσου (ε' αἰ.) γιὰ τὶς εἰκόνες γεννήθηκε κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐκπονήσεως τῆς διδακτορικῆς μας διατριβῆς ποὺ τὸ ἀντικείμενό της ἦταν· *Ἡ θεολογία τῶν ἱερῶν εἰκόνων κατὰ τὸν ὄσιο Θεόδωρο τὸ Στουδίτη.*

Ἡ ὄθηση γιὰ τὴ σύνταξη τῆς παρούσης ἐργασίας ὀφείλεται κυρίως στὴν αἴσθηση τῆς ἀνάγκης διερευνήσεως ὀρισμένων σημείων τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ὑπατίου πρὸς τὸν Ἰουλιανὸ Ἐπίσκοπο Ἀδραμυτίου, ποὺ περιέχονται στὸ α' βιβλίό τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καὶ μάλιστα στὸ ε' κεφ.: «*Περὶ τῶν ἐν τοῖς ἁγίοις οἴκοις*» καὶ τὰ ὅποια ἀφοροῦν σὲ σημαντικὲς ὀψεις τοῦ προβλήματος τοῦ εἶδους καὶ τοῦ τρόπου τῆς θέσεως τῶν ἱ. εἰκόνων στὴ ζωὴ τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐξάλλου, ἡ ὄθηση αὐτὴ ἐνισχύθηκε ἀκόμη περισσότερο, στὰ πρῶτα βήματα τῆς διερευνήσεως αὐτῆς, κατὰ τὰ ὅποια διαπιστώθηκε ὅτι ἀπουσιάζουν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἀναφορὲς διάσπαρτες ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἐλληνόγλωσσες ἐργασίες στὸν ὀρθόδοξο θεολογικὸ χῶρο μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς συστηματικῆς μελέτης τῶν ἐρωτημάτων καὶ προβλημάτων ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ ε' κεφ. τῆς πὺ πάνω ἐπιστολῆς τοῦ Ὑπατίου.

Ἐπίσης τέτοια ἐργασία συστηματικὴ δὲν ἀνευρίσκεται οὔτε στὴν ξένη βιβλιογραφία, παρὰ τὸ γεγονὸς, ὅτι ὑπάρχουν κάποια (καὶ πάντως σημαντικὰ) ἄρθρα γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο Ἐφέσου Ὑπάτιο.

Οἱ πὺ πάνω διαπιστώσεις μᾶς προέτρεψαν νὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰ προσπάθεια συστηματικῆς, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀντιμετωπίσεως τῆς ὅλης εἰκονολογικῆς προβληματικῆς ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν πὺ πάνω ἐπιστολὴ τοῦ Ὑπατίου.

Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ ἐργασία μας αὐτὴ θὰ συμβάλει, κατὰ τὴ δύναμή μας, μέσα ἀπὸ τὴν μέλετη τῶν θέσεων τοῦ Ὑπατίου, ἐναντι τῶν ἱ. εἰκόνων, στὴ συζήτηση γιὰ τὴν γένεση, τὴν πορεία καὶ τὴν ἐξέλιξη

τοῦ ἰδεολογικοῦ - θεολογικοῦ ὑπόβαθρου τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων καὶ γενικότερα γιὰ τὴν σχέση τοῦ πιστοῦ μὲ τὴν εἰκόνα μέσα στὸ χῶρο τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας.

### ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- ACO: *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, ἔκδ. E. Schwarz - J. Straub, τ. 1-4, Berolini - Lipsiae 1914-1984.
- ByzSlav: *ByzantinoSlavica*, Praha 1929 κ.έξ.
- BYZ: *Byzantion*, Bruxelles 1924 κ.έξ.
- BZ: *Byzantinische Zeitschrift*, Leipzig - München 1892 κ.έξ.
- CFHB: *Corpus Fontium Historiae Byzantinae Series Berolinensis*.
- CPG: *Clavis Patrum Graecorum*, t. I-V, Turnhout, 1974-1987.
- DOP: *Dumbarton Oaks Papers*, Cambridge (Mass.), 1940 κ.έξ.
- ΕΕΒΣ: Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1924 κ.έξ.
- ΕΦ: *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, Ἀλεξάνδρεια 1908 κ.έξ.
- GCS: *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte*, Berlin - Leipzig 1897 κ.έξ.
- HThR: *Harvard Theological Review*, New York 1908 κ.έξ. Cambridge (Mass.) 1910 κ.έξ.
- Mansi: J. - D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, τ. 1-33, Florentiae - Venetiis, 1759-1798. Nova edition J. - Martin - L. Petit, τ. 1-55, Parisiis Lipsiae 1899-1927. Φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση. Graz 1960-1961.
- OCA: *Orientalia Christiana Analecta*, Roma 1935 κ.έξ.
- OCP: *Orientalia Christiana Periodica*, Roma 1935 κ.έξ.
- OstKir.St.: *Ostkirchliche Studien*, Würzburg 1952 κ.έξ.
- PG: J. - P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca*, τ. 1-161, Parisiis 1857-1866.
- ΠΙΠΜ: *Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν*, Θεσ/νίκη.
- REB: *Revue des Études Byzantines*, Paris 1946 κ.έξ.
- RQ: *Römische Quartalschrift für die christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte*, Rome 1887 κ.έξ. + 28 Supplementhefte, 1893-1931.
- SC: *Sources Chrétiennes*, Paris. 1941 κ.έξ.
- Scriptorium: *Scriptorium, Revue internationale des études relatives aux manuscrits*, Gand 1946 κ.έξ.
- SVThQ: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, Crestwood, N. York 1956 κ.έξ.
- ThQ: *Theologische Quartalschrift*, Tübingen 1819 κ.έξ.

**Α. Εισαγωγικά στοιχεία για τὴ χειρόγραφη παράδοση καὶ τὰ φιλολογικὰ προβλήματα τῆς ἐπιστολιμαίας πραγματείας «Περὶ τῶν ἐν τοῖς ἁγίοις οἴκοις».**

Τὶς πρῶτες πληροφορίες γιὰ τὴν πραγματεία τοῦ Ὑπατίου Ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου· «Ἐκ τῶν πρὸς Ἰουλιανὸν Ἐπίσκοπον Ἀδραμυτίου συμμίκτων ζητημάτων βιβλίου α'. Κεφαλαίου, ε'. Περὶ τῶν ἐν τοῖς ἁγίοις οἴκοις», ἀντλοῦμε ἀπὸ μία ἐπιστολὴ τοῦ ὁσίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἡ ὁποία χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ Θ' αἰ. καὶ ὅπου παρατίθεται τεμάχιον τῆς πραγματείας αὐτῆς<sup>1</sup>.

Στὴν ἐπιστολὴ του αὐτῆ, ὁ ὁσιος Θεόδωρος, ἀναφέρει ὅτι εἶχε στὴν κατοχὴ του «βιβλίον» τοῦ συγγραφέα (δηλ. τοῦ Ὑπατίου), ποῦ τοῦ εἶχε ἀποσταλεῖ ἀπὸ τὸ μοναχὸ Νικητᾶ<sup>2</sup>.

Ἡ πληροφορία αὐτὴ εἶναι ἀξιόπιστη, ἐφόσον ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοση.

Τὸ κείμενο τῆς μικρῆς αὐτῆς πραγματείας διασώζει ὁ Par. Gr. 1115 τοῦ 1276 (Fr. 255-256), ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀντίγραφο ἀνθολογίου μὲ κείμενα γιὰ τὶς ἰ. εἰκόνες, τὸ ὁποῖο εἶχε συνταχθεῖ περίπου τὸ 758/9<sup>3</sup>. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἐμφανίζεται ὡς ἀπόσπασμα τοῦ «α' βιβλίου» τῶν «Συμμίκτων ζητημάτων» τοῦ Ὑπατίου. Αὐτὸ βεβαίως σημαίνει ὅτι θὰ ὑπῆρχε καὶ δευτέρο «βιβλίον» ποῦ θὰ διελάμβανε παρόμοια ζητήματα. Ὡστόσο ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ «βιβλία» διασώζεται μόνον ἡ μικρὴ αὐτὴ πραγματεία.

Τὸ 1938 ὁ F. Diekamp ἐξέδωσε τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Ὑπατίου<sup>4</sup> μὲ τίτλο· «Ὑπατίου ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου ἐκ τῶν πρὸς Ἰουλιανὸν Ἐπίσκοπον Ἀδραμυτίου συμμίκτων ζητημάτων βιβλίου α' Κεφαλαίου ε'. Περὶ τῶν ἐν τοῖς ἁγίοις οἴκοις»<sup>5</sup>. Τὸ 1983 ὁ Thümmel ἐξέδωσε γιὰ

1. Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, *Ἐπιστολὴ 499, Νικητὰ Μονάζοντι*, ἐκδ. Fatouros τ. II, CFHB 31.2, Berolini 1992, σ. 737-738 (= PG 99, 1537AD).

2. «Τὸ παρὰ τῆς ὁσιότητος ὑμῶν διὰ τοῦ Θεοφιλεστάτου μητροπολίτου ἀποσταλὲν ἡμῖν βιβλίον ἀνέγνωμεν», *Στὸ ἴδιο*, 737, 1-2 (= PG 99, 1537A).

3. Βλ. J. Gouillard, «Hypatios-d'Éphèse ou du Pseudo-Denis a Théodore Studite», σὺν Mélanges Raymond Janin, *REB* 19 (1961) 63 κ.ἐξ. Ἀναλυτικότερες πληροφορίες γιὰ τὸν Par. Gr. 1115 ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ Joseph A. Munitz, «Le Parisinus Graecus 1115: Description et arrière-plan historique», *scriptorium* 36 (1982), σ. 56 κ. ἐξ.

4. Βλ. τὴν εἰσαγωγή, Fr. Diekamp, «Hypatius von Ephesus», σὺν *Analecta Patristica, texte und Abhandlungen zur Griechischen Patristic*, *OCA* 117 (1938), σ. 118-120.

5. *Στὸ ἴδιο*, σ. 127-129.

δεύτερη φορά τὸ κείμενο, ἐπιχειρώντας κυρίως νὰ διορθώσει ὀρισμένα σημεῖα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Diekamp<sup>6</sup>.

Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα ποὺ προσφέρει ὁ τίτλος τῆς ἐπιστολιμαίας αὐτῆς πραγματείας, οἱ ἐρευνητὲς θεώρησαν ὅτι συγγραφέας τῆς εἶναι ὁ Ὑπάτιος ἐπίσκοπος Ἐφέσου, ὁ ὁποῖος ἐξῆσε στὰ τέλη τοῦ ε' καὶ ἀρχὲς τοῦ στ' αἰ.<sup>7</sup> καὶ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ του στὴ διάσκεψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 532, ὅπου ἔλαβε χώρα διάλογος μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Σεβηριανῶν μονοφυσιτῶν<sup>8</sup>.

6. H. G. Thümmel, «Hypatios von Ephesos und Julianos von Atramytion zur Bilderfrage», στὸ *ByzSlav* 44.2 (1983), σ. 161-170· κείμενο, σ. 167-168.

7. Ἀκριβεῖς πληροφορίες γιὰ τὸ βίο τοῦ Ὑπατίου δὲν σώζονται. Γιὰ πρώτη φορά τὸ ὄνομά του μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Κύριλλο Σκυθιοπολίτη (*Βίος τοῦ δσίου ἡμῶν Σάββα* 71, ἐκδ. Ed. Schwartz, Leipzig 1939, σ. 173,12 κ.ἐξ.), ὡς τοῦ τρίτου μέλους στὴν ἐπιτροπὴ ὑποδοχῆς τοῦ ἡγουμένου τῆς Μεγάλης Λαύρας Σάββα, μαζὶ μὲ τὸν πατριάρχη Ἐπιφάνιο καὶ τὸν παπὰ Εὐσέβιο. Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι ἀργότερα ἐξελίχθηκε σὲ σημαντικὸ ἐκκλησιαστικὸ ἄνδρα, γενόμενος μάλιστα σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ. Μαζὶ μὲ τὸν Θεόδωρο Ἀσσιδᾶ, μητροπολίτη Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, συνεργάστηκαν νυχθημερὸν μὲ τὸν Ἰουστινιανό, ἀναζητώντας τὴν ὀρθὴ ἀντιμέτωπιση καὶ λύση τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν προβλημάτων. Βλ. Μελετίου (Μητροπολίτου Νικοπόλεως), *Ἡ Πέμπτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος*, Ἀθήναι 1985, σ. 101 κ.ἐξ.

Ὁ Ὑπάτιος μετεῖχε στὴ σημαντικὴ διάσκεψη τοῦ 532, καθὼς καὶ στὴν σύνοδο τοῦ 536, ὅπου ἀποφασίσθηκε ἡ καθαίρεση τοῦ Ἀνθίμου, πρώην πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὡς μονοφυσίτου (βλ. Jacob Spreigl, «Die Synode von 536 in Konstantinopel» *OstKir.St.* 43.2/3 (1994), σ. 105-154). Ὁ χρόνος τοῦ θανάτου του παραμένει ἄγνωστος. Κατὰ τὸν H. - G. Beck (*Kirche und Theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München 1959, σ. 372), ὁ χρόνος αὐτὸς ἐντοπίζεται στὸ 541, ἄποψη ποὺ συμμερίζεται καὶ ὁ Παν. Χρήστου (*Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Ε', Θεσ/νίκη 1992, σ. 156). Ὡστόσο, κατὰ τὸ Χρυσόστομο Παπαδόπουλο (*Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, ἐν Ἀθήναις 1970, σ. 241), ὁ Ὑπάτιος συμπεριλαμβανόταν στὰ μέλη τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἱεροσολύμων Πέτρου, ποὺ συνεδρίασαν τὸ 542 στὴ Γάζα καὶ δίκασαν τὸν ἐπίσκοπο Ἀλεξανδρείας Παῦλο, κατηγορούμενο γιὰ φόνο ἱερέως, τελικῶς δὲ καταδίκασαν αὐτόν. Κατὰ τὸν καθ. Βλασ. Ι. Φειδᾶ (*Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Ἀθήναι 1995, σ. 695-696) ἡ σύνοδος αὐτὴ ἔλαβε χώρα τὸ 540. Κατὰ τὴν *Πατρολογία τῶν Β. Altaner - Alfred Stuiber* (Freiburg Basel - Wien 1966, σ. 511) ὁ θάνατος τοῦ Ὑπατίου συνέβη μεταξὺ 537/38 καὶ 552.

8. Πρόκειται γιὰ μία ἰδιαίτερως σημαντικὴ συνάντηση στὴν Κωνσταντινούπολη, ποὺ ἔλαβε τὴν ὀνομασία τῆς «*Α' διαλέξεως μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ σεβηριανῶν (μονοφυσιτῶν)*». Πραγματοποιήθηκε τὰ τέλη τοῦ 532 στὰ ἀνάκτορα καὶ τιμῆθηκε μὲ τὴν παρουσία τοῦ Βασιλέως. Οἱ δύο ἀντιπροσωπεῖες ἀπετελοῦντο ἀπὸ τοὺς διαπρεπέστερους Ὁρθοδόξους καὶ Ἀντιακαληδόνιους Θεολόγους ἱεράρχες καὶ ἀριθμοῦσαν, ἢ κάθε μία, ἀπὸ ἕξι μέλη. Οἱ Ἀντιακαληδόνιοι ἠτήθησαν καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ δεχθοῦν ὅτι ὁ Εὐτυχῆς ἦταν αἰρετικός, ὅτι ὁ ἅγιος Φλαβιανὸς ἦταν ὀρθόδοξος καὶ ὅτι ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐπικύρωσε ὁλόκληρη τὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο καὶ δέχθηκε ὅλες τὶς πράξεις καὶ ἀποφάσεις τῆς. Βλ. Μητρ. Μελετίου, ὅ.π.π., σ. 102 κ.ἐξ. Γιὰ τὴ «διάλεξη» αὐτὴ βλ. ἐπίσης S. Brock, «The conversation with the Syrian Orthodox under Iustinian (532)» *OCP* 47 (1981) 87-121· A. Grillmeier, *Jesus der Christus im*

Ἐπίσης ὁ Ὑπάτιος εἶναι γνωστός καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἀμφισβήτησε ἐπισήμως τὴ γνησιότητα τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων, ἀρνούμενος νὰ τὰ συνδέσει μὲ τὸ Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη<sup>9</sup>. Ἐξάλλου ὁ Diekamp ἔχει ἐκδώσει καὶ ὀρισμένα ἐρμηνευτικά του σχόλια σὲ βιβλία τῆς Ἀγ. Γραφῆς, χωρὶς ὅμως νὰ τοῦ ἀνήκουν ὅλα, ὅπως ἀπέδειξε ἀργότερα ἡ ἔρευνα<sup>10</sup>.

Ἡ πραγματεία τοῦ Ὑπατίου Ἐφέσου δὲν εἶναι ἄμοιρη φιλολογικῶν προβλημάτων. Τέτοια προβλήματα ἐντοπίζουν ὁ Gouillard<sup>11</sup> καὶ ὁ Thümmel<sup>12</sup>, θεωρώντας εἴτε ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς του Par. Gr. ἔχει ἐπέμβει τροποποιώντας τὸ κείμενο, ὥστε νὰ συμβαδίζει μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεώρηση τῶν εἰκόνων, εἴτε ὅτι ἡ φθορὰ τοῦ κειμένου δὲν βοηθᾷ τὴν ἀποκατάσταση στὴν αὐθεντική του μορφή.

Τὸ 1984 ὁ Speck, ἀπαντώντας οὐσιαστικῶς στὴν ἔκδοση τοῦ Thümmel<sup>13</sup>, ἀμφισβήτησε τὴ γνησιότητα ἐνὸς σημαντικοῦ μέρους τῆς

*Glauben der Kirche, 2, II: Die Kirche, von Konstantinopel im 6. Jahrhundert*, Freiburg 1989<sup>9</sup> Marchel Richard, «Leonce de Jerusalem et Leonce de Byzance», στὸ *Opera Minora* III, Leuven 1977, σελ. 82 κ.ἑξ.· τοῦ Ἰδίου, «Les traités de Cyrille D' Alexandre contre Diodore et Theodore et les Fragments dogmatiques de Diodore de Tarse», στὸ *Opera Minora* II, Leuven 1977, σελ. 116. Ἡ σημασία τῆς συμβολῆς τοῦ Ὑπατίου στὴ σύνοδο αὐτὴ διαφαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἦταν πρῶτος τῆ τάξεως. Βλ. *ACO* 4,2, σελ. 169.

9. Ὅπως θὰ διαπιστώσουμε στὴν συνέχεια τῆς ἐργασίας, ἡ ἀντίδραση αὐτὴ τοῦ Ὑπατίου κατὰ τῶν ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων ἐκπλήσσει, διότι οἱ θέσεις του ἐκφράζονται διὰ μέσου τῆς ὀρολογίας τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ παραθεωρηθεῖ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ συγγράμματα αὐτὰ προσκομίζονται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ δημόσιο διάλογο καὶ μάλιστα ἀπὸ μονοφυσίτες, ὅποτε ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται φυσιολογικὴ κάποια ἀντίδραση τῶν ὀρθοδόξων. Ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου ἐπικαλεῖται τὸ ἐπιχειρήμα τῆς παραδόσεως γιὰ νὰ ἀποδείξει, ὅτι δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸν Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη: «*quod autem prius dici debuit, hoc in ultimo dicimus: illa enim testimonia quae vos beati Dionysii Areopagitae dicitis, unde potestis ostendere vera esse, sicut suspicamini? Si enim eius erant, non potuissent latere beatum Cyrillum. qui autem de beato Cyrillo dico? quando et beatus Athanasius, si pro certo scisset eius fuisse, ante omnia in Nicaeno concilio de consubstantiali trinitate eadem testimonia protulisset adversus Arrii diversae substantiae blasphemias. si autem nullus ex antiquis recordatus est ea, unde nunc protestis ostendere quia illius sint, nescio*» *ACO* 4,2 σελ. 173, 12-18.

10. Πρόκειται γιὰ ἓνα διάταγμα ἐπὶ ζητημάτων χριστιανικῆς ταφῆς (*Diekamp*, σ. 126), ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν ψαλμῶν 4,3· 6 καὶ 77, 46-47 (*Diekamp*, σελ. 129-130), ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν ἐλασσόνων προφητῶν (*Diekamp*, σελ. 130-151) καὶ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ κατὰ Λουκᾶ Εὐαγγελίου (*Diekamp*, σελ. 151-153). Βλ. *CPG* III, σελ. 291 κ.ἑξ. no 6805 κ.ἑξ.

11. Gouillard, *ὄπ.π.*, σελ. 66 κ.ἑξ.

12. H. G. Thümmel, *ὄπ.π.*, σελ. 161 κ.ἑξ.

13. P. Speck, «Γραφαῖς ἢ Γλυφαῖς zu dem Fragment des Hypatios von Ephesos über die Bilder mit einem Anhang zu dem dialog mit einem Juden des Leontios von

πραγματείας<sup>14</sup>, ενώ απέρριψε την έκδοχή της προελεύσεώς της από τη γραφίδα του 'Υπατίου του σ' αί. Κατά τον Speck, συγγραφέας της είναι ο 'Υπάτιος επίσκοπος 'Εφέσου τον η' αί., ο οποίος μαρτύρησε, σύμφωνα με τὰ συναξάρια, ἐπὶ Λέοντα Γ' (717-741)<sup>15</sup>.

Ὁ Speck θεωρεῖ ὅτι δὲν συνέβησαν σημαντικὲς διώξεις ἐπὶ Λέοντα, ὥστε ὁ χρόνος συγγραφῆς της νὰ μετατίθεται πέραν τοῦ 741. Ὡς πιθανότερο χρόνο συγγραφῆς ὁ Speck θεωρεῖ τὸ διάστημα μεταξὺ 726-754<sup>16</sup>.

Πάντως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δηλ. τὸ 754, οἱ πηγὲς ἐμφανίζουν ὡς ἐπίσκοπο 'Εφέσου κάποιον Θεοδοσίον, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀνέλθει ἀντικανονικῶς στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο, ἐκδιώκοντας τὸν προκάτοχό του 'Υπάτιο. Ὁ Θεοδοσίος αὐτὸς εἶχε λάβει μέρος στὴν εἰκονομαχικὴ σύνοδο τοῦ 754 καὶ μνημονεύεται στοὺς ἀναθεματισμοὺς τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου<sup>17</sup>.

Ὅπως εἶναι προφανές, ἡ θεωρία τοῦ Speck μεταθέτει τὸ χρόνο συγγραφῆς τῆς ἐξεταζόμενης πραγματείας ἀπὸ τὸν σ' αἰ. στὸν η' αἰ. γεγονός που σημαίνει τὴν ἀνατροπὴ ὄλων τῶν ὑποθέσεων που διατυπώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν Diekamp καὶ ἐξῆς.

Ἄν καὶ οἱ τολμηρὲς αὐτὲς θέσεις τοῦ Speck προβάλλουν μιὰ ἀξιόλογη προβληματικὴ, ἐντούτοις φρονοῦμε ὅτι δὲν ἐπαληθεύονται

Neapolis», στὸ *Ποικίλα βυζαντινά*, τ. 4, VARIA I, Frei Universität Berlin, Byzantinisch-Neugriechisches Seminar, Bonn 1984, σελ. 213-272.

14. Πρόκειται γιὰ τὸ τελευταῖο τμήμα τῆς σωζομένης πραγματείας (Diekamp 128,31-129,10· Thümmel 168,64-77) ὅπου, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε στὴ συνέχεια, ὁ 'Υπάτιος ἀναφέρει τίς θέσεις ὀρισμένων «τὴν ὑψηλοτέραν ζωὴν φιλοσοφησάντων», ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐξάγεται, ὡς συμπέρασμα, ὅτι, ἡ πραγματικὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ πνευματικὴ. Κατὰ τὸν Speck δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ὀρθὴ θέση τοῦ τεμαχίου στὸ εὐρύτερο κείμενο, ἐφόσον φαίνεται νὰ ἀποδυναμώνει τὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῶν ἰ. εἰκόνων τοῦ 'Υπατίου. Δὲν εἶναι ὅμως οὔτε πιθανὸ ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ 'Υπατίου. Βλ. Speck, *ὄπ.π.*, σελ. 237 κ.ἐξ.

15. *Στὸ ἴδιο*, σελ. 220 κ.ἐξ. Πρόκειται γιὰ ἕναν 'Υπάτιο, ὁ ὁποῖος τιμᾶται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὶς 20 Σεπτεμβρίου, ἀπὸ δὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ στὶς 29 Αὐγούστου. Ὁ 'Υπάτιος αὐτὸς μαρτύρησε ἐπὶ Λέοντα Γ'. Ἦταν μοναχὸς ποὺ χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν τότε ἐπίσκοπο 'Εφέσου (τὰ συναξάρια δὲν διασώζουν τὸ ὄνομα) ἐπίσκοπος καὶ ἐξαιτίας τῶν θερμῶν κηρυγμάτων του ὑπὲρ τῶν ἰ. εἰκόνων συνελήφθη καὶ μαρτύρησε με φρικτὰ βασανιστήρια. Βλ. Βασιλείου Ρούσου, *Ἡρώες τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ Βίοι Ἁγίων*, Σεπτέμβριος, ἐν Ἀθήναις 1948· R.R. καὶ P.P. *Vies des Saints*, τ. 8, Paris 1949, σελ. 585· Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1960, σελ. 456 κ.ἐξ.

16. *Στὸ ἴδιο*, σελ. 221 κ.ἐξ.

17. «Θεοδοσίω τῷ ψευδωνύμῳ ἐπισκόπῳ 'Εφέσου ἀνάθεμα», *Mansi* 13, 416C.

ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες ἐνδείξεις. Τέτοιες ἐνδείξεις θὰ ἐξετάσουμε στὴν συνέχεια τῆς παρούσας ἐργασίας, θεωρώντας πάντως ὡς περισσότερο βέβαιο ὅτι, ὁ ὑπὸ ἐξέταση Ὑπάτιος, εἶναι ὁ δογματικὸς θεολόγος καὶ ἐπίσκοπος τοῦ στ' αἰ.

Κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῶν συγκρουόμενων τοποθετήσεων γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ὑπατίου καὶ τῆ σημασία τῆς ἐν μέρει σωζόμενης αὐτῆς ἐπιστολιμαίας πραγματείας του, ἡ ἐξέτασή της ἐμφανίζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον πού ἔγκειται:

α) Στὸ γεγονός, ὅτι ἡ πραγματεία αὐτὴ ἀνήκει σὲ μία περίοδο θεολογικῶν ζυμώσεων, ὄχι μόνο ὡς πρὸς τὸ χριστολογικὸ δόγμα (ἀντιπαραθέσεις καὶ συμβιβασμοὶ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο) ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴ διδασκαλία περὶ τῶν ἰ. εἰκόνων, ἐφόσον δὲν ὑφίσταται ἀκόμη κάποια στοιχειώδης συστηματικὴ ἀνάπτυξη στὸ θέμα αὐτό.

β) Στὴν ἀθηντία τοῦ προσώπου τοῦ Ὑπατίου, ἐφόσον ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικοὺς θεολόγους τῆς ἐποχῆς του, σύμβουλος τοῦ Ἰουστιανοῦ, ἐνῶ στὴ διάσκεψη τοῦ 532 εἶχε συμμετάσχει ὡς ἐπικεφαλῆς τῶν Ὁρθοδόξων. Εἶναι εὐνόητο, ὅτι οἱ θέσεις ἐνὸς τόσο σημαντικοῦ προσώπου θὰ περιβάλλονταν μὲ ἰδιαίτερο κύρος.

γ) Στὸ χαρακτῆρα τῆς ἐπιστολιμαίας αὐτῆς πραγματείας, ἐφόσον θὰ ἐπέιχε θέση ἐγκύκλιας ἐπιστολῆς. Ὁ Ἰουλιανὸς Ἀδραμυτίου ἀπευθύνεται, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς θέσεως τῶν εἰκόνων στοὺς ναοὺς, στὸν ἀρχιεπίσκοπό του, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀπάντηση δείχνει νὰ ἔχει μορφή γενικῶν ὁδηγιῶν<sup>18</sup>. Ἄλλωστε, ἀπὸ τὸ προοίμιό τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ὁσίου Θεοδώρου, πληροφοροῦμεθα ὅτι ἤδη τὸν θ' αἰ. ἀποτελοῦσε, γιὰ ὀρισμένη μερίδα ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν (μοναχοὺς, κατώτερους καὶ ἀνώτερους κληρικούς), σημεῖο ἀναφορᾶς.

δ) Στὴν ὀξεία πολεμικὴ τοῦ ὁσίου Θεοδώρου, κατὰ τῶν θέσεων τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου, πού φανερῶνει ὅτι ὁ ἰ. πατέρας,

18. Σύμφωνα μὲ τοὺς καταλόγους τάξεως τῶν ἐπισκόπων (J. Darrouzès, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Institut Francais d' Études Byzantines, Paris 1981), ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου εἶχε τὴν τάξη τῆς πρωτοκαθεδρίας μεταξὺ τῶν μητροπολιτῶν τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας (σελ. 216), ἐνῶ, μετὰ τὸν Καισαρείας, ἦταν δεῦτερος τῆ τάξει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο (σελ. 248). Ἡ ἐπισκοπὴ Ἀδραμυτίου, μαζί μὲ ἄλλες ἐπισκοπές, ὑπάγονταν στὴν μητρόπολη Ἐφέσου (σελ. 219). Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι οἱ θέσεις τοῦ Ὑπατίου, πάνω σὲ ὅποιοδήποτε ζήτημα, θὰ περιβάλλονταν μὲ ἀθηντία.

ἔκρινε ὡς ἀπαραίτητο νὰ παρέμβει στὴ διάδοση τῶν θέσεών του αὐτῶν.

Οἱ τέσσερις αὐτοὶ συντελεστὲς τῆς δημιουργίας ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς πραγματείας τοῦ Ὑπατίου Ἐφέσου, δίνουν ἔμφαση στὸ γεγονός, ὅτι ἡ πραγματεία αὐτὴ ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ στιγμή γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἰ. εἰκόνων.

### **Β. Ἡ εἰκόνα ὡς τὸ ἐχέγγυο τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ στὴν Ἐκκλησία.**

Κατὰ τὸν Ὑπάτιο Ἐφέσου, τὸ θεμέλιο πάνω στὸ ὁποῖο ἐρείδεται θεολογικῶς ἡ εἰκόνα, μέσα στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνο, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει ἄλλη δυνατότητα νὰ ἀναχθεῖ πρὸς τὴν κατανόηση τοῦ μυστηρίου τῆς Οἰκονομίας<sup>19</sup>.

Ὁ ὄρος «φιλανθρωπία» περιγράφει λιτά, ἀλλὰ μὲ τρόπο εὔστοχο, πῶς ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου ἀντιλαμβάνεται τὴν ἔννοια ἀλλὰ καὶ τὴ θέση τῶν εἰκόνων στὸν πνευματικὸ βίο τῶν πιστῶν. Πρόκειται δηλ. γιὰ ἐξάρτηση τῆς Θεολογίας τῆς εἰκόνας, κατ' ἀποκλειστικότητα, ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ εὐρίσκεται σὲ κατάσταση πνευματικῆς ἀνωριμότητας καὶ ἐπομένως ἔχει πάντοτε ἀνάγκη τὴν ποικιλότητα ποιμαντικῆ μέρμινα τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ τρόπος αὐτὸς θεολογίας τῆς εἰκόνας διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὶς σημαντικὲς ἐπισημάνσεις τῶν Θεολόγων τοῦ δ' αἰ. καὶ ἐξῆς, ὅπως λ.χ. οἱ Καππαδόκες Πατέρες, ὅπου δὲν συνδέεται ἀποκλειστικῶς ἡ εἰκόνα μὲ τοὺς πνευματικῶς ἀνώριμους πιστοὺς ἀλλὰ ἀποτελεῖ, ὡς ἀναγωγικὸ μέσον, στὴ διαδικασία τῆς λατρείας, ἀπόκτημα ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν πιστῶν<sup>20</sup>. Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ εἰκόνα ἀποτελεῖ προῖον τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ εἶναι βασικὸ κεφάλαιο τῆς θεολογίας τῶν εἰκόνων. Ἡ θέση τῆς ὁμοῦς στὴν Ἐκκλησία δὲν περιορίζεται μόνο στὴν

19. Thümmel 167, 34 κ.ἐξ.· Diekamp, 128,3 κ.ἐξ. Ὁ ὄρος ποὺ χρησιμοποιεῖται μία φορὰ ἀπὸ τὸν Ὑπάτιο, εἶναι «*σωτηριώδης φιλανθρωπία*». Ὡστόσο εἶναι κατάλληλος γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι, γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Ἐφέσου, ἡ εἰκόνα ἀνήκει στὴν ἴδια περίπτωση μὲ τὶς θυσίαι τοῦ Ἰσραὴλ, τὶς τορνευτὲς εἰκόνες τῶν Χερουβείμ ἢ τὸν ἀστέρα τῶν Μάγων.

20. Οἱ Καππαδόκες πατέρες βίωναν τὸ γεγονός τῆς εἰκόνας ὄχι μόνο ὡς πρόκληση μνήμης τοῦ μάρτυρα ἀγίου ἢ τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς πηγὴ πνευματικῆς ἐγρηγόρσεως καὶ χαρᾶς. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ α' πληθυντικὸ πρόσωπο, ποὺ χρησιμοποιοῦν, γιὰ νὰ δείξουν τὴ συναρπαγὴ τους ἀπὸ τὸ εἰκονολογικὸ θέμα. Ἀναφερόμενος λ.χ. στὸ ἐγκώμιο τοῦ μάρτυρος Βαρολάμ ὁ Μ. Βασίλειος, ἐπισημαίνει: «*Ἀνάστητέ*



κατηχητική της λειτουργία, γιὰ τοὺς ἀδύναμους πνευματικῶς πιστοὺς, ἀλλὰ ἀφορᾷ σὲ ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας εἴτε αὐτὰ κατανοοῦν τὸ λόγο τῆς πίστεως, εἴτε διακρίνονται γιὰ πνευματικὴ ἀνωριμότητα.

Ἀντιθέτως, κατὰ τὸν Ὑπάτιο, εἶναι φανερό, ὅτι ἡ προσκύνηση τῶν ἰ. εἰκόνων δὲν ἀφορᾷ στὸ ἱερατεῖο καὶ μάλιστα στὸν ἀνώτερο κλῆρο. Εἶναι ὄντως χαρακτηριστικὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐξηγεῖ, στὸν Ἰουλιανὸ Ἀδραμυτίου, τὸ πῶς νοοῦνται οἱ εἰκόνες μέσα στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὸν ἐπίσκοπο Ἐφέσου, «*ἐορτάζουμε*» (δηλ. ὁ ἀνώτερος κλῆρος καθὼς καὶ ὅσοι διακρίνονται στὸν ἀγῶνα τοῦ πνευματικοῦ βίου) τῆ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ (δηλ. τὸ γεγονός τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου Του), ποῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ λόγια ἀλλὰ καὶ οὔτε νὰ κατανοηθεῖ, ὅπως καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν ἁγίων γιὰ τὴν πίστη, διαμέσου τῶν ἱερῶν κειμένων, χωρὶς ὅμως νὰ εὐαρεστούμεθα ἀπὸ καμμία εἰκόνα ἢ γλυπτό. *Ἐπιτρέπουμε* δὲ στοὺς *ἀπλούστερους*, καθὼς εἶναι *ἀτελέστεροι* ὡς πρὸς αὐτὸ τὸν τρόπο πνευματικῆς βιωτῆς (δηλ. τὴν δοξολογία τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων, μόνο διαμέσου τῶν κειμένων) νὰ μανθάνουν γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ (δηλ. τὴ σάρκωση τοῦ Θεοῦ - Λόγου καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν ἁγίων) εἰσαγωγικῶς, διαμέσου εἰκόνων ἢ γλυπτῶν, τὰ ὁποῖα, μὲ κατάλληλο τρόπο, ὡς πρὸς τὴ φύση τους, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὶς προσληπτικὰς τους ἱκανότητες, τοὺς ἀνάγουν πρὸς τὴ μάθηση τῶν γεγονότων αὐτῶν<sup>21</sup>.

μοι νῦν, ὃ λαμπροὶ τῶν ἀθλητικῶν κατορθωμάτων ζωγράφοι τὴν τοῦ στρατηγοῦ κολοβωθείσαν εἰκόνα ταῖς ὑμετέραις μεγαλύνετε τέχνας. Ἀμαυρότερον παρ' ἐμοῦ τὸν στεφανίτην γραφέντα τοῖς τῆς ὑμετέρας σοφίας περιλάμπσατε χρώμασιν. Ἀπέλθω τῆ τῶν ἀριστευμάτων τοῦ μάρτυρος παρ' ὑμῶν νενικημένος γραφῆ χαίρω τὴν τοιαύτην τῆς ὑμετέρας ἰσχύος σήμερον νίκην ἠπώμενος. Ἴδω τῆς χειρὸς πρὸς τὸ πῦρ ἀκριβέστερον παρ' ὑμῶν γραφομένην τὴν πάλην ἴδω φαιδρότερον ἐπὶ τῆς ὑμετέρας τὸν παλαιστὴν γεγραμμένον εἰκόνας». «Εἰς Βαρλαάμ τὸν μάρτυρα», PG 31, 489AB. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἀποδέχεται πλήρως τὸ θρυλούμενο («*φασί*»), ὅτι κάποιος ἀκρατὴς νέος ἐκάλεσε στὴν οἰκία του ἑταῖρα, ἢ ὁποῖα μόλις ἀντίκρουσε τὴν εἰκόνα ἐνὸς ἁγίου ποῦ εἶχε κατανηκίσει στὴ ζωὴ του τὰ πάθη «*ἀπῆλθεν εὐθύς καὶ θέας ἠττημένα ὡς ζῶντ' ἐπαισινθεῖσα τὸν γεγραμμένον*» «Ἐπι, Βίβλος Α' Θεολογικά, Τομὴ Β', Ἐπι Ἠθικά, Γ' Περί Ἀρετῆς», PG 37, 738A. Ἐξάλλου χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ὁ ὁποῖος περιγράφει τὴν προσωπικὴ του μαρτυρία γιὰ τὴ συγκίνηση, ποῦ τοῦ προκαλοῦσε ἡ εἰκόνα τοῦ «*πάθους*» τοῦ Ἰσαάκ. Κατὰ τὸν ἐπίσκοπο Νύσσης «*οὐκ ἀδακρυτὴ τὴν θέαν παρῆλθον ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὅσιν ἀγοίσσης τὴν ιστορίαν*», «Λόγος περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸν δίκαιον Ἀβραάμ», PG 46, 572C.

21. «*τὴν ἄρρητον δὲ καὶ ἀπεριληπτον εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ τοὺς ἱεροὺς τῶν ἁγίων ἀγῶνας ἐν γράμμασι μὲν ἡμεῖς ἱεροῖς ἀνευφημῆσθαι διατυπούμεν, οὐδεμῆ πλάσει τὸ ἐφ' ἡμῖν ἢ γραφῆ καθάπαξ ἠδόμενοι. Συγχοροῦμεν δὲ τοῖς ἀπλου-*

Ἄναζητώντας ἐρείσματα τῶν θέσεων του αὐτῶν ὁ Ὑπάτιος, ἀναφέρει ὅτι, πολλὰς φορὰς, ἀλλὰ καὶ γιὰ πολλὰ ζητήματα, παρατηροῦμε ὅτι «οἱ παλαιεὺς ἀλλὰ καὶ οἱ νέες θεῖες διατάξεις κατεβαίνουν χαμηλά, στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀσθενῶν, ὡς πρὸς τὴν ψυχικὴ ἀντοχή, ἀνθρώπων, γιὰ χάρι τῆς σωτηρίας τους»<sup>22</sup>. Πρὸς ἐπίρρωση τῶν θέσεων αὐτῶν ὁ Ὑπάτιος ἐπικαλεῖται τὸ παράδειγμα τοῦ «ἱεροφάντη Μωυσῆ», ὁ ὁποῖος, νομοθετώντας κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἀφιερώνει στὰ ἅγια τῶν ἁγίων χρυσοὺς τορνευτὲς εἰκόνες τῶν Χερουβείμ<sup>23</sup>.

Σύμφωνα ὅμως μὲ τὸν ἐπίσκοπο Ἐφέσου, «καὶ ἐφ' ἐτέροις δὲ πολλοῖς τὴν θεολογίαν ὀρῶμεν φιλανθρωπία σωτηριώδει τοῦ ἀκριβοῦς ἔσθ' ὅτε χαλῶσαν ἐπὶ τῶν δεομένων ἐτι χειραγωγίας ψυχῶν»<sup>24</sup>.

*οἵπεροις ἀτελεστεροις αυτοῖς ὑπάρχουσι ὑπὸ συμφροῦς αὐτῆς ἀναγωγῆς καὶ ὄψει τῆ αὐτῆς συμμετρω τὰ τοιαῦτα ἐν εἰσαγωγῆς τρόπῳ μανθάνειν...* Thümmel, 167, 31-37. Μὲ μία σημαντικὴ διαφορὰ ἢ ἔκδοση τοῦ Diekamp (127, 28-128, 5). Συγκεκριμένως ὁ Diekamp στὴν ἔκδοσή του ἀνέφερε: «τὴν ἄρρητον δὲ καὶ ἀπερίληπτον εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ τὰς ἱεράς τῶν ἁγίων εἰκόνας ἐν γράμμασι μὲν ἡμεῖς ἱεροῖς ἀνευφημισθαὶ διατυπούμεν...» (127, 28-128, 2). Πρῶτος ὁ Alexander («Hypatius of Ephesus. A note on image worship in the sixth century» *HThR* (1951), σελ. 179, σημ. 18) παρατήρησε, ὅτι «τὰς ἱεράς», σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο, εἶναι «ἱεροῦς», ποῦ μετατράπηκε ἀπὸ τὸν Diekamp σὲ «ἱεράς». Ὅσοσο δὲν ἀλλάζει τὸ «εἰκόνας» σὲ «ἀγῶνας». Ὁ Gouillard συζητᾷ τὴν περίπτωση τῆς ἀντικατάστασης τοῦ «εἰκόνας» ἀπὸ τὸ «ἀγῶνας» (ὄπ. π., σελ. 65). Ὁ Cyril Mango (*The Art of the Byzantine Empire 312-1453, sources and Documents*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1972, σελ. 117, σημ. 310) θεωρεῖ ὅτι τὸ νόημα τῆς προτάσεως εἶναι «doubtfull». Ὁ Stephen Gero («Hypatius of Ephesus on the cult of images», στὸ *Christianity, Judaism and other Graeco-Roman Cults, Studies for Morton Smith at Sixth*, τ. 2, (ἔκδ. J. Neusher) ἀποδέχεται τὴ διόρθωση «ἱεροῦς ἀγῶνας» ἀντὶ τῆς φράσεως «ἱεράς ἢ ἱεροῦς εἰκόνας». Τέλος ὁ Thümmel περὶ τὴ διόρθωση αὐτὴ στὴν κριτικὴ του ἔκδοσης. Ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν διόρθωση αὐτὴ εἶχε ἡ ἀντιγραφή τοῦ σχετικοῦ τεμαχίου τοῦ κειμένου τοῦ Ὑπατίου, ἀπὸ τὸν ὄσιο Θεόδωρο, ὡς «ἱεροῦς ἀγῶνας», δεδομένης τῆς ἀρχαιότητος τοῦ κειμένου τοῦ ἰ. πατέρα (περ. 821). Ἐνας ἄλλος λόγος εἶναι καὶ τὸ ἀκατανόητο τῆς φράσεως «τοῦς ἱεροῦς εἰκόνας». Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τὴν διόρθωση «ἱεροῦς ἀγῶνας» ἀντὶ «ἱεροῦς εἰκόνας» ἀποδέχεται καὶ ὁ P. Speck (ὄπ. π., σελ. 226), ὁ ὁποῖος εἶναι γενικῶς ἀρνητικῶς διατεθειμένος πρὸς τὴν ἔκδοση τοῦ Thümmel.

22. «... καὶ αὐτὰς πολλάκις καὶ ἐν πολλοῖς τὰς θείας παλαιάς τε καὶ νέας διατάξεις εὐρόντες τοῖς ἀσθενέσι τὰς ψυχὰς ὑπὲρ σωτηρίας αὐτῶν συγκατακλινομένας», Thümmel 167, 37-39· Diekamp 127, 5-7.

23. «Ἀμέλει καὶ αὐτὸς ὁ ταῦτα ὑπὸ Θεῷ κινουῦνι νομοθετῶν ἱεροφάντης Μωϋσῆς εἰς τὰ τῶν ἁγίων ἅγια χρυσοὺς τορνευτὰς εἰκόνας τῶν χερουβίμ ἀνατίθησι», Thümmel 167, 39-42· Diekamp 128, 8-10.

24. Thümmel 167, 42-44· Diekamp 128, 10-12. Κατὰ τὸν ὄσιο Θεόδωρο τὸ Στουδίτη, ποῦ εἶναι ὁ μοναδικὸς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ποῦ κρίνει τὶς θέσεις τοῦ Ὑπατίου, ὑπάρχει σαφῆς διαχωρισμὸς μετὰξὺ Θεολογίας καὶ Οἰκονομίας. Ἡ Θεολογία ἀφορᾷ στὴ σχέση τῶν προσώπων τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ Οἰκονομία ἀφορᾷ στὸ γεγονός τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀπόρροια τῆς Οἰκονομίας αὐτῆς

Ἐπισημαίνοντας τὴ θέση τοῦ αὐτῆ ὁ Ὑπάτιος, διευκρινίζει ὅτι ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ αἰτία, γι' αὐτὸ τὸ ὁποῖο λέγεται, ὅτι δηλ. οὐράνιος ἀστέρας ὁδήγησε τοὺς Μάγους στὸ Χριστό, κατὰ τὴ γέννησή του. Ἀκόμα, ἂν καὶ ὁ Ἰσραὴλ περιορίζεται (ἀπὸ τὸ Μωσαϊκὸ νόμο) νὰ μὴ θυσιάσει στὰ εἰδωλα, τοῦ ἐπιτρέπεται ὅμως (πάλι ἀπὸ τὸ Νόμο) νὰ θυσιάσει στὸ Θεό. Ἀκόμα στίς θείες διατάξεις ὑπάρχει ἡ ὀνομασία «*βασίλισσα τοῦ Οὐρανοῦ*», παρόλο πὺ δὲν ὑπάρχει ἄλλος Βασιλέας ἀπὸ αὐτὸν πὺ εἶναι ὄντως Βασιλέας Βασιλέων στὸν Οὐρανὸ καὶ στὴ Γῆ. Ἀποτέλεσμα φιλανθρωπίας εἶναι πάλι τὸ ὅτι ἡ «*Θεολογία*» ἀναφέρει καὶ ἀστέρες μὲ γλώσσα εἰδωλολατρική, ὀνομάζοντάς τους Πλειάδα - Ἀρκτοῦρο καὶ Ὠρίωνα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀσπάζεται καμμία ἀπὸ τίς ἱστορίες ἢ τοὺς μύθους πὺ χρησιμοποιοῦν οἱ Ἕλληνες γι' αὐτοὺς, ἐφόσον γνωρίζει καλῶς καὶ ὑμνεῖ αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἀριθμεῖ πλήθη ἀστέρων καὶ ἀποδίδει σὲ ὄλους ὀνόματα. Αὐτοὺς ὅμως πὺ ἀδυνατοῦν, μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο νὰ μάθουν (ἐν. τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ), τοὺς διδάσκει μὲ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀστέρες, μὲ ὀνόματα πὺ γνωρίζουν ἀλλὰ καὶ χρησιμοποιοῦν (στὴν καθημερινή τους ζωὴ)<sup>25</sup>.

Ἐχοντας λοιπὸν περιγράψει, τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὑπάτιος προσδιορίζει τὴν ἔννοια τῆς εἰκόνας

---

εἶναι ἡ εἰκονογράφηση τοῦ Χριστοῦ (πρβλ. «*Ἀντιρρητικὸς Ι*», *PG* 99, 332A). Ἐπομένως ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ εἶναι προῖον οἰκονομίας («*Ἀντιρρητικὸς ΙΙ*», *PG* 99, 353D), ἐφόσον ἐντάσσεται στὸ σχέδιο σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὡστόσο, ἐνῶ, κατὰ τὸν ὅμοιο Θεόδωρο, ἡ εἰκόνα δὲν ἀπεξαρτᾶται ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν ἐπίσκοπο Ἐφέσου ἡ εἰκόνα χάνει τὴ θέση τῆς σ' αὐτὴν τὴν ἀλληλουχία τῶν γεγονότων τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐφόσον δὲν προορίζεται γιὰ ὄλους τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς μόνον γιὰ τοὺς ἀτελεῖς ἀπὸ αὐτοὺς. Ἡ σχετικότητα αὐτῆ, μὲ τὴν ὁποία ἀντιμετωπίζει ὁ Ὑπάτιος τὸ γεγονός τῆς εἰκόνας, συγκρούεται μὲ τὴν ἀπόλυτη διαπίστωση τοῦ ἱεροῦ πατέρα, ὅτι τῆς εἰκόνας «*ἀναιρουμένης ἀνήρηται δυνάμει καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ οἰκονομία*», *Ἐπ. 57, Πρὸς Πλάτωνα*, Fatouros t. I, 168, 116 (= *PG* 99, 505A). Βλ. γενικῶς Κων/νου Κορναράκη, *Ἡ θεολογία τῶν ἱερῶν εἰκόνων κατὰ τὸν ὅμοιο Θεόδωρο τὸ Στουδίτη διδ. διατρ. (ὑπὸ δημοσ.)*, Ἀθήνα 1992, σελ. 77, σμ. 52.

25. «*Καὶ διὰ τοῦτο καὶ μάγους ἐπὶ Χριστὸν ὁδηγεῖσθαι λέγει ἀστέρι οὐρανίῳ κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς αὐτοῦ γέννησιν... Καὶ βασίλισσάν τιναν οὐρανοῦ ὀνομάζει· καίτοι οὐκ ὄντος ἐτέρου βασιλέως παρὰ τὸν ὄντως ὄντα τῶν οὐρανίων τε καὶ ἐπιγείων [-ων κατὰ τὴν ἐκδοσὴν Diekamp]. Ἀλλὰ καὶ ἀστέρων διαμνημονεύει συνεξελληνίζουσα τῇ φωνῇ Πλειάδα καὶ Ἀρκτοῦρον καὶ Ὠρίωνα τινὰς αὐτῶν καλοῦσα, πρὸς οὐδένα δὲ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν Ἑλλῆσι λεγομένων ἢ μύθων ἢ ἱστοριῶν κατακλίνεται, σαφῶς εἰδιυῖα τε καὶ ὑμνοῦσα τὸν ἀριθμοῦντα πλήθη ἀστέρων καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλοῦντα. Τοὺς δὲ ἄλλως αὐτοὺς μαθεῖν οὐ δυναμένους ἐξ ὧν ἴσασί τε καὶ λέγουσιν ἐπωνυμιῶν τοὺς αὐτοὺς ἀστέρας ἐκδιδάσκειν Thümmel, σελ. 167 37-168, 56' Diekamp, σελ. 128, 5-23.*

μέσα στο πλαίσιο αὐτῆς τῆς λειτουργίας. Σὲ ἓνα ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον σημείο τῆς πραγματείας του, ἐξηγεῖ ὅτι, γιὰ ὅλους τοὺς πῦθ πάνω λόγους (ὄπου ἀποδεικνύεται ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ) καὶ «*ἐμεῖς ἐπιτρέπουμε* (τὸ α' πληθυντικὸ ἀφορᾷ μᾶλλον στοὺς «τελειότερους») *τὴν ὑλικὴ διακόσμηση στὰ ἱερά, ὄχι διότι ταυτίζουμε τὸ Θεὸ μὲ τὸ χρυσό, τὸν ἄργυρο ἢ τὴ σειρικὴ ἐσθῆτα καὶ τὰ τίμα καὶ ἱερά λιθοκόλλητα σκεύη, ἀλλὰ διότι ἐπιτρέπουμε* (διαμέσου αὐτῶν), *σὲ κάθε τάξη πιστῶν, νὰ χειραγωγεῖται καὶ νὰ ὀδηγεῖται πρὸς τὸ θεῖο* (μὲ τρόπο κατάλληλο πρὸς τὴν πνευματικὴ τῆς κατάστασι), *διότι πιστεύουμε ὅτι μερικοὶ ἄνθρωποι ὀδηγοῦνται ἀπὸ αὐτὰ* (δηλ. τὰ ἱερά σκεύη) *πρὸς τὴ νοητὴ ὁμορφιὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄπλετο φῶς τῶν ἱερῶν στο νοητὸ καὶ αἴλο φῶς*»<sup>26</sup>.

Ὅπως λοιπὸν προκύπτει, ἀπὸ μία πρώτη γενικὴ θεώρησι τῶν θέσεων τοῦ Ὑπατίου, ἡ εἰκόνα φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ μέρος ἑνὸς συστήματος ποιμαντικῆς μέριμνας, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνο στοὺς «*ἀτελεῖς*», καθὼς καὶ στοὺς «*δεομένους ἔτι χειραγωγίας ψυχῶν*» πιστοῦς. Ἄμεσοι ὑπεύθυνοι τῆς ποιμαντικῆς αὐτῆς μέριμνας εἶναι οἱ κληρικοὶ καὶ κυρίως ὁ ἀνώτερος κλῆρος ποῦ «*ἐπιτρέπει*», μόνο γιὰ κατηχητικὸς λόγους, τὴ χρῆσι τῶν ἰ. εἰκόνων<sup>27</sup>.

Εἶναι φανερὸ ὅτι, στὶς ἀπόψεις τοῦ Ἐπισκόπου Ἐφέσου, ἐμφανίζονται κάποιες ἰδιαιτερότητες ἐκκλησιολογικῆς φύσεως. Ἐτσι παρατηροῦμε νὰ διαμορφώνονται δύο βασικὲς τάξεις πιστῶν. Ἡ μία ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς «*ἀτελεῖς*» πιστοῦς, ὅλους αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν σὲ «*κάθε τάξη πιστῶν*», ποῦ «*χειραγωγεῖται οἰκειῶς*» (δηλ. μὲ μέσα ἀνάλογα πρὸς τὴν πνευματικὴ τῆς κατάστασι) πρὸς τὸ Θεό. Ἡ ἄλλη βασικὴ τάξι περιλαμβάνει τὸν ἀνώτερο κλῆρο — ἤδη στὴν τάξι αὐτὴ ὁ Ὑπάτιος ἔχει συμπεριλάβει τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸν Ἰουλιανὸ — ὁ ὁποῖος δὲν εὐαρεστεῖται ἀπὸ τὶς ὀπτικὲς παραστάσεις γεγονότων τῆς

26. «*Διὰ ταῦτα καὶ ἡμεῖς καὶ κόσμον ὑλικὸν ἐῶμεν ἐπὶ τῶν ἱερῶν οὐχ ὡς Θεῶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ σειρικῆς ἐσθῆτος καὶ λιθοκολλήτων σκευῶν τιμῶν τε καὶ ἱερῶν δοκούντων, ἀλλ' ὡς ἐκάστην τῶν πιστῶν τάξιν οἰκειῶς ἑαυτῇ χειραγωγεῖσθαι καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀνάγεσθαι συγχωροῦντες, ὡς τινῶν καὶ ἀπὸ τούτων ἐπὶ τὴν νοητὴν εἰσπρέπειαν χειραγωγουμένων καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὰ ἱερά πολλοῦ φωτὸς ἐπὶ τὸ νοητὸν καὶ αἴλον φῶς*». Theilmel 168, 57-63· Diekamp 128, 24-30.

27. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ δὲν εἶναι ἀυθαίρετο ἀλλὰ προκύπτει μέσα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου. Ἡ χρῆσι τοῦ α' πληθυντικοῦ προσώπου ὀδηγεῖ στὴ διαπίστωσι μίας ἐμφανοῦς διαστάσεως ἀνάμεσα στοὺς ἱερατεῖο καὶ τὸ μεγάλο ἐκεῖνο μέρος τοῦ ἀπαιδέυτου λαοῦ («*Συγχωροῦμεν*», «*διὰ ταῦτα καὶ ἡμεῖς... ἐῶμεν*»). Ὁ Ὑπάτιος, καὶ προφανῶς ὁ Ἰουλιανός, ἔχουν τὴ δυνατότητα ἀπὸ θέσι πνευματικῆς ἰσχύος νὰ διαπλάθουν πτυχῆς τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν πιστῶν ὄντες ἀμέτοχοι σὲ αὐτές.

Θείας Οικονομίας ἢ ἀθλήσεως ἀγίων («οὐδεμιᾶ πλάσει... ἠδόμενοι»), ἀλλὰ ἀρκεῖται στὴν δοξολογία τοῦ Θεοῦ διὰ μέσου ἱερῶν κειμένων. Καθῆκον τοῦ ὑψηλόβαθμου ἱερατείου, ἀλλὰ καὶ ὄσων διακρίνονται γιὰ τὴ μύση τους στὸ λόγο τῆς πίστεως, εἶναι ὄχι μόνο ἡ συμπαράσταση πρὸς τοὺς «ἀτελεῖς» πιστοὺς, ἀλλὰ καὶ ἡ διδασκαλία τῶν «τελειωτέρων» ἀπὸ τοὺς «δεομένους ...χειραγωγίας ψυχῶν», ὅτι τὸ Θεῖο εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ὁμοιότητα καὶ περιγραφή.

### Γ. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ὑπατίου γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ σημασία τῶν εἰκόνων.

α. *Ἡ θεολογικὴ προοπτικὴ τοῦ ἐπιχειρήματος κατὰ τοὺς P. Speck καὶ G. Lange.*

Ὁ Ὑπάτιος χρησιμοποιεῖ, ὡς ἀφετηριακὸ σημεῖο τῶν παρατηρήσεών του, γιὰ τὴ θέση τῶν εἰκόνων μέσα στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, τὴ συζήτηση περὶ τῆς κατηχητικῆς τους σημασίας<sup>28</sup>.

Οἱ εἰκόνες ποὺ περιγράφουν τὰ γεγονότα τῆς «φιλανθρωπίας» τοῦ Θεοῦ, δηλ. τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σαρκωμένου Λόγου, καθὼς καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν ἀγίων γιὰ τὴν πίστη, ἀποτελοῦν προῖδν τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς «ἀπλούστερους» πιστοὺς. Οἱ «ἀπλούστεροι» πιστοὶ<sup>29</sup> κατηχούνται διὰ μέσου τῶν εἰκόνων, ὥστε μὲ τρόπο ἀνάλογο πρὸς τὸ ἐπίπεδο τῆς πνευματικῆς τους ὠριμότητας καὶ κυρίως μὲ ἐποπτικὸ τρόπο, δηλ., κατὰ τὸν ἐπίσκοπο Ἐφέσου, «συμφυῆ»

28. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς πραγματείας τοῦ Ὑπατίου (Thümmel, σελ. 167, 4-34; Diekmann, σελ. 127, 1-128, 3) ἀναλώνεται στὶς ἀπαγορεύσεις τῆς Παλ. Διαθήκης κατὰ τῶν ὁμοιωμάτων τοῦ Θεοῦ καὶ καταλήγει στὴ διαβεβαίωση τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου, πρὸς τὸν Ἰουλιανὸ Ἀδραμυτίου, ὅτι προτιμᾷ τὴ διήγηση τῶν Γραφῶν, ἀπὸ τὴν ἐξεικόνιση τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀμέσως μετὰ, εἰσέρχεται στὴ συζήτηση τῆς θέσεως τῶν εἰκόνων στὴν Ἐκκλησία, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα τῆς κατηχητικῆς/παιδαγωγικῆς λειτουργίας τους.

29. Κατὰ τὸν Lange (*Bild und Wort. Die Katechetischen Funktionen des Bildes in der griechischen Theologie des sechsten bis neunten Jahrhunderts*, Würzburg 1969, σελ. 56), οἱ «ἀπλούστεροι» πιστοὶ δὲν ταυτίζονται μὲ τοὺς ἀναφάβητους ἀλλὰ ὀρίζονται ὡς «ἀπλοί», μὲ βάση τὸν τρόπο τῆς πνευματικῆς τους βιωτῆς. Ἡ θέση αὐτὴ εἶναι γενικῶς ἀποδεκτὴ. Βλ. Baynes, «The icons before iconoclasm», σελ. 94. H.G. Thümmel, «Hypatios von Ephesos...», σελ. 192 κ. ἔξ. P. Speck, «Γραφαῖς ἢ Γλυφαῖς...», σελ. 228. Ὁ ὄρος «uneducated», ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Alexander (Hypatios of Ephesus..., σελ. 181), εἶναι παρεξηγήσιμος. Ὡστόσο διαφωνίες ὑπάρχουν γιὰ τὸ κατὰ πόσο πρόκειται γιὰ μία παιδαγωγικὴ τοποθέτηση τοῦ Ὑπατίου (Lange, ὅπ.π., σελ. 230 κ.ἔξ.) ἢ μία ἀριστοκρατικὸν χαρακτήρα διάκριση ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου (πρβλ. K. Parry, «Theodore Studites and the Patriarch Nicephoros on image making as a christian imperative», *BYZ* 59 (1989), σελ. 167). Περισσότερες λεπτομέρειες βλ. στὸ τελευταῖο κεφ. τῆς παρούσης ἐργασίας.

καὶ «σύμμετρο», πρὸς τὶς διανοητικὲς καὶ πνευματικὲς τοὺς ἰκανότητες, νὰ κατανοήσουν, ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερα, τὸ μυστήριον τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ P. Speck, ἐξετάζοντας αὐτὲς τὶς θέσεις τοῦ 'Υπατίου, ἀνακάλυψε ὁμοιότητες μὲ κείμενον τοῦ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου διαφαίνονται παρόμοιες ἀντιλήψεις<sup>30</sup>. Στὸ κείμενον αὐτὸ ὁ ἀγ. Γερμανὸς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται οὕτως, ὥστε νὰ ἀναιροῦνται οἱ μονοφυσικὲς δοξασίαι, ὅτι δὲν ὑπῆρξε πραγματικὸς ἄνθρωπος καὶ νὰ ὀδηγοῦνται πρὸς τὴν «πνευματικὴ θεωρία», ὅσοι ἀδυνατοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀναγωγή αὐτὴ χωρὶς τὴ μεσολάβησιν τῶν αἰσθήσεων<sup>31</sup>.

Οἱ ὁμοιότητες αὐτὲς, μεταξὺ τῶν θέσεων τοῦ 'Υπατίου καὶ τοῦ Γερμανοῦ, ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν στὸν Speck νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τοὺς ἀντιστοιχία. Ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θέσεων τοῦ Speck, διαφαίνεται ἡ ἄποψη, ὅτι ὁ 'Υπάτιος πρέπει νὰ ἔχει δεχθεῖ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸ Γερμανὸν ἢ ὅτι ἡ ἀνάπτυξιν τῶν θέσεων τοῦ ἀπηχεῖ τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς<sup>32</sup>.

Εἶναι φανερό, ὅτι μία τέτοια συσχέτιση παρέχει στὸν Speck τὴ δυνατότητα νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἄποψίν του, ὅτι ὁ 'Υπάτιος δὲν εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τοῦ στ' αἰ. ἀλλὰ τοῦ η' αἰ. Σύμφωνα μὲ τὴν θεωρίαν αὐτή, ὁ 'Υπάτιος, γνωρίζοντας καὶ ἀπὸ τὴν περίπτωσιν τοῦ Γερμανοῦ τοὺς κινδύνους ποὺ θὰ ἐγκυμονοῦσε μία ἀπόλυτη στάσις στὴν κρίσιμη περίοδον τῆς ἀμφισβητήσεως τῶν ἰ. εἰκόνων, χαράσσει μία πολιτικὴ ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἡπιότητα, μὲ σκοπὸν τὴν εἰρήνευσιν στὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν καταλλαγὴν ἀνάμεσα στὰ ἀντιμαχόμενα μέρη.

Ὁ ἐπίσκοπος 'Εφέσου φροντίζει νὰ τονίζει μόνον τὴν κατηχητικὴν σημασίαν τῶν εἰκόνων καθὼς καὶ τὸν παιδαγωγικὸν τοὺς ρόλον. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐπιτυγχάνει νὰ ἀποφεύγῃ τὴν κατηγορίαν γιὰ προσκύνησιν τῶν ἰ. εἰκόνων, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ καταδεικνύει ὅτι οἱ μορφωμένοι, δηλ. αὐτοί, οἱ ὅποιοι κατέχουν τὸ λόγον τῆς πίστεως (ὅπως λ.χ. ὁ ἴδιος ἀλλὰ καὶ ὁ 'Ιουλιανὸς), δὲν ἔχουν ἀνάγκη τέτοιου εἴδους βοθηθείας<sup>33</sup>.

30. Speck, *ὄπ.π.*, σελ. 262, σημ. 72.

31. «Τὸ δὲ τοῦ Κυρίου τῆς κατὰ σάρκα ἰδέας ἐν εἰκόσιν τυποῦσθαι τὸν χαρακτήρα, εἰς ἔλεγχον μὲν ἐστὶ τῶν φαντασιῶν καὶ οὐκ ἀληθείαν ἀνθρώπων αὐτὸν γενέσθαι ληθωροῦντων αἰρετικῶν, χειραγωγίαν δὲ τινὰ τῶν μὴ πάντῃ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀνάγεσθαι τῆς πνευματικῆς θεωρίας ἐξισχύνοντων, ἀλλὰ δεομένων καὶ τινος σωματικῆς κατανοήσεως πρὸς τὴν τῶν ἀκουσθέντων βεβαίωσιν, ὅσον ἐπωφελέστερόν τε καὶ περιουσιαστικότερον». «Πρὸς Θωμᾶν Κλαυδιουπόλεως», *Mansi* 13, 116A (= PG 98, 173B).

32. P. Speck, *ὄπ.π.*, σελ. 219 κ.έξ.

33. Στὸ ἴδιον, σελ. 221· 227 κ.έξ.

Έχοντας ως βάση του τῆ θεωρία αὐτῆ τοῦ Ὑπατίου ὁ Speck, ἀσκεῖ αὐστηρῆ κριτικὴ κατὰ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, διότι προβαίνει σὲ ἔλεγχο τῶν θέσεων τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἐφέσου. Ὁ ἔλεγχος τοῦ ἱεροῦ πατέρα ἐπικεντρώνεται σὲ δύο βασικὰ σημεῖα, τὰ ὅποια θὰ ἐξετασθοῦν στὴν οἰκεία ἐνότητα. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου σφάλλει τόσο στὴ διάκριση μεταξὺ «τάξεων» πιστῶν, ὅσο καὶ στὴ διαφαινόμενη προτεραιότητα τοῦ λόγου ἔναντι τῆς εἰκόνας<sup>34</sup>. Ὁ Speck παρατηρεῖ ὅτι ὁ ὄσιος Θεόδωρος δὲν κατανοεῖ τὴν ποιμαντικὴ μέριμνα τοῦ Ὑπατίου, γιὰ τοὺς ἀπλούστερους τῶν πιστῶν, ἐνῶ σφάλλει, ὅταν ἀναιρεῖ τὶς θέσεις του, ἐφόσον οἱ παιδαγωγικὲς ἰδέες, ποὺ αὐτὸς ἀναπτύσσει, ἀπαντοῦν καὶ στοὺς θεολόγους τῶν εἰκόνων τοῦ ἦ' καὶ τοῦ θ' αἰ. Ὁ Speck ὑποθέτει ὅτι λόγοι ποὺ ὀφείλονται στὰ σύγχρονα πρὸς τὴν ἐποχὴ του προβλήματα, ὠθοῦν ἐνδεχομένως τὸν ὄσιο Θεόδωρο νὰ ἐπιτεθεῖ μὲ σφοδρότητα κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου<sup>35</sup>.

Παρεμφερεῖς πρὸς τὶς θέσεις τοῦ Speck εἶναι καὶ οἱ θέσεις τοῦ Lange, ὅσον ἀφορᾷ στὸ ζήτημα τῆς μὴ κατανοήσεως ἀπὸ τὸν ὄσιο Θεόδωρο, τῶν συνθηκῶν συντάξεως τῶν θέσεων τοῦ Ὑπατίου. Κατὰ τὸν Lange, γιὰ τὸν ὅποιο ὁ Ὑπάτιος εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τοῦ στ' αἰ., ὁ ὄσιος Θεόδωρος λειτουργεῖ ὡς δογματικὸς καὶ ὄχι ὡς ποιμαντικὸς θεολόγος, ἐνῶ ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου ἀναπτύσσει τὶς ἀπόψεις του αὐτές, διότι αὐτὸς μόνον γνωρίζει τὴν κατάστασι τῆς κοινότητος πρὸς τὴν ὅποια ἀπευθυνόταν<sup>36</sup>.

*β. Σύγκριση τῶν θέσεων τοῦ Ὑπατίου Ἐφέσου μὲ τὶς θέσεις τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ σημασίαν τῶν εἰκόνων.*

Οἱ ἐνδιαφέρουσες τοποθετήσεις τοῦ P. Speck ἀποτελοῦν τὸ ἐρέθισμα γιὰ ὀρισμένες ἐπιμέρους παρατηρήσεις σχετικὲς μὲ τὰ ζητήματα ποὺ τίγονται:

I. Ἡ σημαντικὴ ἰδέα, ὅτι ἡ εἰκόνα ἀποτελεῖ «βιβλίον» τῶν ἀγραμμάτων, ἀπαντᾷ πολὺ πρὸ τοῦ Ὑπατίου, ὡς ἐξέλιξη τῆς παγανιστικῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐξέλιξι αὐτῆ ἔχει, ὡς σημαντικὸς στα-

34. Βλ. ἀναλυτικὴ παρουσίασι τοῦ θέματος στὸ τελευταῖο κεφάλαιον τῆς παρουσίης ἐργασίας.

35. Στὸ ἴδιον, σελ. 228 κ.ἐξ.

36. G. Lange, *Bild und Wort...*, σελ. 230.

θμούς της, τὴ διαμαρτυρία τοῦ Ξενοφάνη<sup>37</sup> καὶ τοῦ Ἡρακλείτου<sup>38</sup> κατὰ τῆς ἀλόγιστης λατρείας τῶν εἰκόνων, διέρχεται μέσα ἀπὸ τὴ διάκριση εἰκόνας καὶ μιμήματος, ποὺ μὲ τὴ συγκεκριμένη ἔννοια τῶν ὄρων ἐμφανίζεται τὸν ε' αἰ.<sup>39</sup> καὶ τερματίζεται στοὺς δύο πρώτους αἰῶνες μ.Χ., ὅταν μέσα ἀπὸ τὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ, ποὺ ὀρίζεται ἀπὸ τὴν τάση νὰ δοθεῖ στὰ φιλοσοφικὰ συστήματα θρησκευτικὸς χαρακτήρας, διαμορφώνεται ἡ ἀντίληψη, ὅτι οἱ εἰκόνες ἐκπαιδεύουν τοὺς ἀμόρφωτους πιστοὺς<sup>40</sup>. Τὸ ἀγαλμα ἢ ἡ εἰκόνα, δὲν ταυτίζονται πλέον μὲ τὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις τῆς Θεότητας, ἀλλὰ ἀνάγουν τὸν πιστὸ πρὸς αὐτήν<sup>41</sup>.

37. Ὁ Ξενοφάνης ἐπιτίθεται κατὰ τῆς ἀνηθικότητας τῶν θεῶν τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, ἀναιρώντας μὲ δηκτικὸ τρόπο τὸν ἀνθρωπομορφισμό. Ἐὰν μπορούσαν νὰ ζωγραφίσουν «τὰ ἄλογα, θὰ ἀπεικονίζαν τὶς μορφὲς τῶν θεῶν τοὺς ὅμοιους μὲ ἄλογα, τὰ βόδια, ὅμοιους μὲ βόδια...». Οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τὸν Ξενοφάνη, τὶς δικῆς τους εἰκόνες τὶς κατέστησαν θεοὺς. Ὅλα αὐτὰ εἶναι «ἀποκνήματα τῆς φαντασίας τῶν προγενεστέρων». Βλ. W. Burkert, *Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Θρησκεία, Ἀρχαίῃ καὶ Κλασσικῇ ἐποχῇ*, μτφρ. Νικ. Μπεξαντάκος - Ἀφρ. Ἀβαγιανοῦ, Ἀθήνα 1993, σελ. 621.

38. Ἀναφερόμενος στὶς τελετουργίες καὶ λατρευτικὲς πράξεις τῶν συγχρόνων του, σὲ συνάρτηση μὲ τὴ λατρευτικὴ χρῆση ὁ Ἡράκλειτος, παρατηρεῖ μὲ τρόπο σαρκαστικό: «Καθαίρονται δ' ἄλλω αἵματι μαινόμενοι οἷον εἰ τις εἰς πηλὸν ἐμβὰς πηλῷ ἀπονίζοιτο. Μαίνεσθαι δ' ἂν δοκοῖη, εἰ τις αὐτὸν ἀνθρώπων ἐπιφράσαιτο οὕτω ποιόντα. Καὶ τοῖς ἀγάλμασι δὲ τοιτέοισιν εὐχονται, ὅκοῖον εἰ τις δόμοισι λεσχηνεῖτο, οὐ τι γινώσκων θεοῦς οὐδ' ἥρωας οἰτινὲς εἶσι» H. Diels - W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, τ. I. Dublin/Zürich 1969, ἀπ. 5, σελ. 151 κ.ἐξ. Πρβλ. M. Nilsson, *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Θρησκείας*, μτφρ. Αἰκ. Παπαθωμοπούλου, Ἀθήνα 1977, σελ. 277 κ.ἐξ. W. Burkert, *ὄπ.π.*, σελ. 621 κ. ἐξ. Κ. Ἀξελου, *Ὁ Ἡράκλειτος καὶ ἡ Φιλοσοφία*, μτφρ. Δημ. Δημητριάδης, Ἐξάντας, Ἀθήνα 1986, σελ. 175 κ.ἐξ.

39. Jean - Pierre Vernant, *Μῦθος καὶ σκέψη στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα*, (μτφρ. Στ. Γεωργιούδη), τ. Β', ἐκδ. Ζαχαρόπουλος, 1989, σελ. 111.

40. Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ἐξυπηρετοῦσε τοὺς ἀπολογητὲς τῶν ἀνθρωπομορφικῶν παραστάσεων τοῦ Θείου. Κατὰ τὸν Kitzinger («The cult of images in the age before iconoclasm», στὸ *DOP* 8 (1954), σελ. 140, σμ. 245) «Some of the apologists of pagan cult images had already found a justification for the anthropomorphic representation of the gods in the claim that such representations symbolized man's own likeness to God». Πρβλ. H. Campenhausen, *Tradition und leben Kräfte der Kirchengeschichte*, Tübingen 1960, σελ. 235.

Κατὰ τὸν K. Onasch (*Die Ikonmalerei, Grundzüge einer systematischen Darstellung*, Leipzig 1967, σελ. 9), «Das Bild nicht als Symbol oder Allegorie sondern als magische und numinose Vergegenwärtigung eines Urbildes galt in des antiken orientalischen und römischen Kultreligionen einschließlich der Herrscherkulte als ihr unaufgebbarer Bestandteil». Ὁ μαγικὸς αὐτὸς χαρακτήρας τοῦ ἱεροῦ συμβόλου, εἰκόνας ἢ ξοάνου, ποὺ ὁ Πausanias τὸ δέχεται ὡς φορεὰ θεότητος (J.-P. Vernant, *ὄπ.π.* σελ. 113, κ.ἐξ.), μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου περιορίζεται στὶς πραγματικὲς του διαστάσεις. «Ἐγκατεστημένο στὸ ναὸ, ὅπου διαμένει δι' αὐτοῦ ὁ Θεός, δὲν ἀποτελεῖ ἀνικαίμενο περι-



Είναι λοιπόν φανερό, ότι ή αντίληψη ότι οί εικόνες αποτελοῦν παιδευτικά μέσα για τούς άγραμμάτους, δέν εμφανίζεται για πρώτη φορά στους θεολόγους τής Ἐκκλησίας, αλλά διαμορφώνεται ως βασικό στοιχείο τής παγανιστικής πίστεως τών Ἑλλήνων τόν β' μ.Χ. αἰ. Τό γεγονός αὐτό ἔχει βαρύνουσα σημασία, διότι βεβαιώνει ότι πολύ πρὶν ἀπό τόν η' αἰ., ὅπου ὁ Sreck τοποθετεῖ τήν ἐμφάνιση τής ἀντιλήψεως αὐτῆς, ὡς κριτήριο για τὸ χρονολογικό προσδιορισμό τοῦ βίου καί τής δράσεως τοῦ Ὑπατίου, ὑπάρχει ὡς θεωρητικό ὑπόβαθρο καί πάντως δέν εἶναι άγνωστη, ή πίστη ότι τὸ «ἄγαλμα ἀποτελεῖ ἀντίγραφο τής θεότητας, με τή βοήθεια τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος χαράσσει στή μνήμη του, ἔστω καί ἀσαφῶς, τὰ ὄριά της»<sup>42</sup>.

II. Ἡ προβολή τής εἰκόνας ὡς διδακτικοῦ μέσου, εμφανίζεται στή θεολογία τούς πρώτους αἰῶνες. Οἱ πρώτες θεολογικές ἀναφορές, στό ζήτημα τών ἰ. εἰκόνων, ἀπαντοῦν στίς ἀρχές τοῦ δ' αἰ.<sup>43</sup>, χωρίς ὅμως αὐτό τὸ γεγονός νά σημαίνει ὅτι, πρὶν ἀπό τόν δ' αἰ., δέν ὑπάρχουν οἱ εἰκόνες στό λατρευτικό, δημόσιο ἀλλά καί ἰδιωτικό βίῳ τών πιστῶν<sup>44</sup>.

---

φορᾶς. Ἐκφραζόμενο δια τής μορφῆς του, δέν ἔχει πιά τήν ἀνάγκη οὔτε νά ντυθεῖ, οὔτε νά λουσεῖ, οὔτε νά μεταφερθεῖ σέ πομπή... Δέν τοῦ ζητοῦν πιά νά ἐνεργήσει, μέσα στόν κόσμο, ὡς ἀποτελεσματική δύναμη, ἀλλά νά ἐνεργήσει σὰ μάτια τοῦ θεατῆ, νά ἐκφράσει γι' αὐτόν με ὁρατό τρόπο, τήν ἀόρατη παρουσία τοῦ Θεοῦ, καί νά τόν διδάξει σχετικᾶ με τή θεότητα. Τὸ ἄγαλμα εἶναι παράσταση, με μιὰ καινούρια ἐννοια» (Στό ἴδιο, σελ. 121).

42. L. W. Barnard, *The Graeco-Roman and Oriental Background of the iconoclastic Controversy*, Leiden 1974, σελ. 85.

43. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Kitzinger (ὄπ.π., σελ. 86), δέν σώζεται φιλολογικό μνημεῖο πού νά ἀναφέρεται στίς εἰκόνες, με τήν ἔννοια πού τίς ἐξετάζουμε πρὸ τοῦ 300 μ.Χ. «*other than the most laconic and hieroglyphic of symbols*». Σύμφωνα με ἄλλες πληροφορίες, ή διάδοση τής εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἀρχίζει τόν δ' αἰ. ἐνῶ τέλη τοῦ ἰδίου αἰῶνα ή παράσταση τοῦ Χριστοῦ εὑρίσκεται καί σέ ναὸ ἀπόκέντρου χωριοῦ τής Παλαιστίνης. Ὡστόσο «*ή θεωρητική ἀνάπτυξις τής ιδέας δέν προηγήθη τής Ἐκκλησιαστικῆς πράξεως, ἀλλά ἔβαινε παραλλήλως πρὸς αὐτήν*». Δ. Σπυρίδωνος, «Περὶ τής Οὐσίας καί τοῦ περιεχομένου τής Εἰκονομαχίας», *Ε.Φ.* 8(1911), σελ. 437 κ.έξ.

44. Θεωροῦμε ἄδικη καί ἀτελή, ὡς πρὸς τήν τεκμηρίωσή της, τήν ἀποψη τοῦ G. Lander («The concept of the image in the Greek Fathers and the Byzantine iconoclastic Controversy», στό *DOP* 7(1953), σελ. 5), ὅτι «*the attitude of the early fathers had been anything but friendly towards the images of art*» ἐνῶ παρατηρεῖται ἀλλαγὴ με τούς Καππαδόκες πατέρες. Ποιοί εἶναι οἱ «*Early fathers*»; Δικαιοῦνται τοῦ τίτλου «*Πατὴρ τής Ἐκκλησίας*»; Ἄλλωστε δέν λαμβάνεται ὑπόψη καί ὁ παράγοντας «*παράδοση*», πού εὐστοχα ἀναπτύσσει ὁ Μ. Σιώτης, στό *Ἱστορία καί Θεολογία τών ἱερῶν εἰκόνων*, ἔκδ. Ἄποστ. Διακονία, Ἀθήνα 1990. Ἡ Ἀγιογραφία ἀπαντᾶ κατὰ τούς χρόνους τοῦ Μ. Κων/νου (σελ. 72 κ.έξ) τὸ κῦρος τής παραδόσεως περὶ ὑπάρξεως εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ καί τής Θεοτόκου ἤδη ἀπό τόν α' αἰ. μ.Χ. εἶναι θεμελιωμένοι (σελ. 81' 99),

Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι στὰ πρῶτα αὐτὰ γραπτὰ κείμενα, ποὺ ἀναφέρονται στὶς εἰκόνες, ὑπογραμμίζεται ἡ ἀλληλοσυμπλήρωση εἰκόνας καὶ λόγου καὶ ἡ σημασία τῆς γιὰ τὴν εἰσαγωγή τῶν πιστῶν στὴν κατανόηση θαυμαστῶν ἱερῶν γεγονότων, ὅπως λ.χ. οἱ ἀθλήσεις τῶν ἀγίων. Τέτοιες παιδαγωγικὲς παρατηρήσεις ἀντλοῦμε κυρίως ἀπὸ τοὺς Καππαδόκες πατέρες. Ἰδιαίτερος σημαντικὴ εἶναι λ.χ. ἡ διαβεβαίωση τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅτι «*ἃ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἱστορίας διὰ τῆς ἀκοῆς παρίστησι, ταῦτα γραφικῆ σιωπῶσα διὰ μνήσεως δεικνύσιν*»<sup>45</sup>. Τὴν παιδαγωγικὴ αὐτὴ παρατήρηση, μεταξὺ ἄλλων, θὰ χρησιμοποιοῦσιν ὁ ὅσ. Θεόδωρος Στουδίτης στὸν ἔλεγχο τῶν θέσεων τοῦ Ὑπατίου, ἀποδεικνύοντας, διὰ μέσου τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ὅτι ἐσφαλμένως ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου ὑποβαθμίζει τὴν εἰκόνα ἔναντι τοῦ λόγου.

Ἐξάλλου ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ἐγκωμιάζοντας τὸ μαρτύριο τοῦ ὅσ. Θεοδώρου, χαρακτηρίζει ὡς «*γλωττοφόρον βιβλίον*» τὴν ἐξεικόνιση τῶν παθῶν του, ἐπισημαίνοντας, ὅτι ὁ ζωγράφος «*οἶδε (γὰρ) καὶ γραφῆ σιωπῶσα ἐν τοίχῳ λαλεῖν καὶ τὰ μέγιστα ὠφελεῖν*»<sup>46</sup>. Ἄν καὶ σύντομα ἡ θεολογία τῶν εἰκόνων ἐμπλουτίστηκε μὲ βιωματικὲς ἐμπειρίες, ἡ βασικὴ ἰδέα τοῦ παιδαγωγικοῦ ρόλου τῶν εἰκόνων εἶναι ἰδιαίτερος ἔντονη, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προ-εἰκονομαχικῆς περιόδου, ὅπως φανερώνουν οἱ περιπτώσεις τοῦ Νείλου τοῦ Ἀσκητοῦ (δ'-ε' αἰ.)<sup>47</sup>, τοῦ Συμεῶν τοῦ Στυλίτου (στ' αἰ.)<sup>48</sup>, τοῦ Στεφάνου Βόστρων (ζ' αἰ.)<sup>49</sup> καὶ τοῦ Λεοντίου Νεαπόλεως Κύπρου (ζ' αἰ.)<sup>50</sup>.

Εἶναι λοιπὸν εὐνόητο ὅτι, ἐφόσον, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ στ' αἰ., ἡ προβολὴ τῆς διδακτικῆς ὠφέλειας τῶν εἰκόνων ἦταν ἰδιαίτερος ἔντονη,

ἐνῶ ἡ εἰσοδος τῶν εἰκόνων στοὺς ναοὺς μετὰ τὸν Μ. Κων/νο εἶναι ραγδαία (σελ. 101). κατὰ τὸν L. W. Barnard («Early Christian art as apologetic», σὸ' ἰδίου, *Studies in Church History and Patristics*, ΠΙΠΜ, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων -26], Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 404) εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ συναντοῦμε «*the late fourth century*», ἐνῶ τῶν ἀποστόλων τὸν γ' αἰ. καὶ ἴσως νωρίτερα.

45. «Ὁμιλία ΙΘ', Εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας» PG 31, 509A.

46. «Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν μάρτυρα Θεόδωρον», PG 46, 737D.

47. Βλ. H. G. Thümmel, «Neilos von Ankyra über die Bilder» BZ 71 (1978), σελ. 10-21· Κων/νου Κορναράκη, «Θέσεις τοῦ Ὁσίου Νείλου περὶ τῶν ἀγίων εἰκόνων», *Θεολογία* 61, 1-2 (1990), σελ. 311-325.

48. Συμεῶν τοῦ Στυλίτου, «Ἐπιστολὴ πέμπτη πρὸς τὸν βασιλέα Ἰουστίνον τὸν Νέον», PG 86, 3216C-3220A.

49. Στεφάνου Βόστρων, «Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουδαίων λόγου περὶ εἰκόνων τῶν ἀγίων, ἐκ. G. Mercati», σὸ' *ThQ* 77 (1895), σελ. 663-668.

50. Λεοντίου Νεαπόλεως Κύπρου, «Ἐκ τοῦ πέμπτου λόγου ὑπὲρ τῆς Χριστιανῶν ἀπολογίας κατὰ Ἰουδαίων, καὶ περὶ τῶν εἰκόνων τῶν ἀγίων», PG 93, 1597A-1609A.

δὲν ὑφίσταται κάποιο στοιχείο, τὸ ὁποῖο νὰ ὑποχρεώνει τὴ μετατόπιση τοῦ χρόνου δράσεως τοῦ Ὑπατίου στὸν ἡ' αἰ. Εἶναι βέβαιο ὅτι, ὡς ἔγκριτος θεολόγος καὶ σύμβουλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἦταν ἐνήμερος καὶ γνώστης τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ποῦ ὑπῆρχε ἤδη ἀπὸ τὸν δ' αἰ., τὴν ὁποία καὶ ἀξιοποιεῖ σύμφωνα μὲ τὶς προσωπικῆς του ἀντιλήψεις.

III. Οἱ ὁμοιότητες, ποῦ ἀνακαλύπτει ὁ Sreck μεταξὺ Ὑπατίου τοῦ Γερμανοῦ Κων/πόλεως, ὡς πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ διδασκτικοῦ χαρακτήρα τῆς εἰκόνας, δὲν εἶναι πραγματικῆς. Ὑπάρχουν ἐσωτερικῆς διαφορῆς μεταξὺ τῶν δύο κειμένων, ποῦ ἀποδεικνύουν μόνον μία εὐθραυστη φραστικὴ ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν.

Ἀσφαλιστικὴ δικλείδα, σὲ μία τέτοια σύγκριση, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ Πενθέκτη ἐν Τρουλλῶ Σύνοδος, ἡ ὁποία περιγράφει τὴ λειτουργία τῆς εἰκόνας στὸν 82ο κανόνα της. Κατὰ τὴ Σύνοδο, στὴ θέση παλαιῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀμνοῦ, ἀναστηλώνονται πλέον οἱ εἰκόνες ποῦ παρουσιάζουν τὴν ἀνθρωπότητά του. Διὰ μέσου τῶν εἰκόνων αὐτῶν οἱ πιστοὶ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ κατανοήσουν τὸ «ὑψος» τῆς ταπεινώσεως τοῦ Θεοῦ - Λόγου καὶ νὰ **χειραγωγηθοῦν** πρὸς τὴ «**μνήμη**» τῆς «**ἐν σαρκὶ πολιτείας**» του, τοῦ πάθους του καὶ τοῦ «**σωτηρίου θανάτου**»<sup>51</sup>.

Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ Σύνοδος ἀποδέχεται τὸν κατηχητικὸ καὶ ποιμαντικὸ χαρακτήρα τῶν εἰκόνων γιὰ ὅλους τοὺς πιστοὺς, χωρὶς νὰ ἐξαιρεῖ τὸ ἀνώτερο ἱερατεῖο, ὅπως πράττει ὁ Ὑπάτιος. Ἄλλωστε ὁ προεδρεύων τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου πατριάρχης Κων/πόλεως Ταράσιος, σχολιάζοντας τὸν κανόνα αὐτό, ἐπεσήμανε τὸν καθολικὸ χαρακτήρα τῆς ποιμαντικῆς λειτουργίας τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ἐπαναλαμβάνοντας τὰ λόγια τῆς συνόδου καὶ χρησιμοποιώντας α' πληθυντικὸ πρόσωπο<sup>52</sup>.

Ἡ στάση τοῦ Γερμανοῦ, στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Θωμᾶ

51. «Ὡς ἂν οἷν τὸ τέλειον κἂν ταῖς χρωματουργίαις, ἐν ταῖς ἀπάντων ὁμοειν ὑπογράφηται, τὸν τοῦ-αἵθροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀμνοῦ, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα καὶ ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ἀμνοῦ, ἀναστηλοῦσθαι ὀρίζομεν δι' αὐτοῦ τὸ τῆς ταπεινώσεως ὑψος τοῦ Θεοῦ-Λόγου κατανοοῦντες καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας, τοῦ τε πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου, χειραγωγούμενοι καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως» βλ. *Mansi* II, 977E κ.ἐξ.

52. «... πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου, χειραγωγείσθαι ἡμᾶς ἔφησαν ἐκ τῶν σεπτῶν εἰκόνων καὶ ἐὰν δι' αὐτῶν χειραγωγούμεθα εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τίνας ἔχομεν λογίσασθαι τοὺς καταστρέφαντας τὰς σεπτὰς εἰκόνας;» *Mansi* 13, 41D.

Κλαυδιουπόλεως<sup>53</sup>, φανερώνει ὅτι ὁ ἴδιος γνωρίζει τὸ πνεῦμα τοῦ 82ου κανόνα, ἀλλὰ προσπαθεῖ, μὲ διαλεκτικὸ καὶ ἥπιο τρόπο, νὰ εἰσάγει τὸν Θωμᾶ στὴν κατανόηση τῆς ἔννοιας, ἀλλὰ καὶ τῆς θέσεως τῶν εἰκόνων μέσα στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖ ἴσως πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἡ αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως τηρεῖ διπλωματικὴ στάση, παρόλο ποῦ εἶναι γνωστό, ὅτι ὑπῆρξε ἔνθερμος υπερασπιστὴς τῶν εἰκόνων σὲ ἄλλες περιπτώσεις<sup>54</sup>.

Σὲ ἀντίθεση λοιπὸν μὲ τὸν Ὑπάτιο, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ εἰκόνα τοῦ Σαρκωμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ μόνο πρὸς τὸν «ἀτελῆ» πιστό, ὁ Γερμανὸς ἀντιλαμβάνεται τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀπόδειξη τῆς ἀληθινῆς καὶ πραγματικῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς «ἐλεγχ» τῶν αἰρέσεων, δηλ. ὡς ἄλλη μορφή διδασκαλίας τοῦ δόγματος<sup>55</sup>. Ὁ θεμελιώδης αὐτὸς δογματικὸς ἰσθὸς τῆς εἰκόνας, τὴν καθιστᾷ ἤδη ἀπαραίτητη στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ θεωροῦνται ἀναγκαῖα κριτήρια βαθμῶν προόδου τοῦ πνευματικοῦ βίου, ὥστε νὰ ὑπάρχουν οἱ πιστοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκη τῆς χρήσης τῆς καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀρκοῦνται στὸ λόγο τῶν Γραφῶν.

Ἐνῶ λοιπὸν ὁ Γερμανὸς τονίζει ὅτι ἡ εἰκόνα «χειραγωγεῖ» αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκη «τινὸς σωματικῆς κατανοήσεως», γιὰ νὰ

53. «Ἐπιστολὴ πρὸς Θωμᾶν ἐπίσκοπον Κλαυδιουπόλεως», *Mansi*, 13, 108A-128A (= *PG* 98, 164D-188B).

54. Πρὸς τὴν ἀντίδραση τοῦ Γερμανοῦ, στὰ σχέδια τοῦ Λέοντα Γ', ὅπως τὰ σκιαγραφεῖ ὁ βιογράφος του, μὲ ἀποκορύφωμα τὶς προσωπικὲς κακουχίες, ποῦ ὅμως δὲν ἐξασθένησαν τὸ φρόνημά του. Ὁ Γερμανὸς κάλεσε σὲ ἐγρήγορη τὸ λαὸ καὶ σὲ στάση ἀνάλογη τῶν καιρῶν: «ἰδοὺ δὴ, ὃ φιλτατοὶ ποιμένες καὶ συμποίμενες καὶ ποιμνιον ἱερὸν καὶ τέκνα περιπόθητα, ἀγῶνων καὶ βραβείων ἐλήλυθε καιρὸς, ὡς εἶπερ ἀγωνιούμεθα στεφανούμεθα· διὸ παρακαλῶ καὶ δέομαι πάντων ὑμῶν, μὴ προδῶμεν τὸν καλὸν καὶ ἐντιμον μαργαρίτην τῆς πίστεως ἡμῶν· ἀλλὰ γενναίως στῶμεν ἀνταγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ σκολίου καὶ παλαμναίου ἐχθροῦ καὶ τῶν ἐκείνου πονηρῶν καὶ βεβήλων ὑπασιπτῶν...» «Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ, ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὀμολογητοῦ», 20, 307-313, στὸ *Lucian Lamza, Patriarch Germanos I von Konstantinopel (710-730)*, Würzburg 1975, σελ. 222. Ἀντιθέτως, στὴν περίπτωση τοῦ Θωμᾶ Κλαυδιουπόλεως ὁ Γερμανὸς ὀφείλει νὰ τηρήσει διαλεκτικὴ στάση, ὥστε νὰ ἐξομαλυνθοῦν οἱ τυχόν διαφορὲς τοῦ εἰκομονομαχικῶν φρονημάτων ἐπισκόπου μὲ τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, νὰ κατανοήσῃ τὴν ἔννοια καὶ τὴν θέση τῶν ἱερῶν εἰκόνων στὴν Ἐκκλησία καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν ὀρθὴ πίστη. Σὲ καμμία ὅμως περίπτωσις ὁ πατριάρχης Κων/πόλεως δὲν διαπραγματεύθηκε οὐσιώδη σημεῖα τῆς Θεολογίας τῶν ἱερῶν εἰκόνων.

55. «Τὸ δὲ τοῦ Κυρίου τῆς κατὰ σάρκα ἰδέας ἐν εἰκόσι τυποῦσθαι τὸν χαρακτηρᾶ, εἰς ἔλεγχον μὲν ἐστὶ τῶν φαντασιᾶ καὶ οὐκ ἀληθείᾳ ἀνθρωπον αὐτὸν γενέσθαι ληρωδούντων αἰρετικῶν...», *PG* 98, 173 B.

ἀναχθοῦν πρὸς τὴν πνευματικὴ θεωρία<sup>56</sup>, στὴ συνέχεια τῶν σκέψεων του φανερώνει τὴν πεποίθησή του γιὰ τὴν καθολικὴ ἀναγκαιότητα τῶν εἰκόνων στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὸν πατριάρχη Κων/πόλεως, ἂν καὶ ἡ πίστις προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀκοή, σύμφωνα μὲ τὴν Παύλεια ρήση, ἐντούτοις πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀπαραίτητη καὶ ἡ θέαση τῶν θεῶν γεγονότων, ἡ ὁποία διευκολύνει τὴν ἀντίληψη τῶν γεγονότων αὐτῶν στοὺς «ὄρωντας ταῖς διανοίαις»<sup>57</sup>. Εἶναι φανερὸ ὅτι, οἱ «ὄρωντες ταῖς διανοίαις», δὲν πρέπει νὰ ταυτίζονται μὲ τοὺς «μὴ πάντῃ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀνάγεσθαι τῆς πνευματικῆς θεωρίας ἐξισχύοντες», ποὺ ἀναφέρει ἀμέσως προηγουμένως<sup>58</sup>.

Σὲ ἀντίθεση λοιπὸν μὲ τὸν Ὑπάτιο, ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνεται τὴν ὑπαρξὴ τῶν εἰκόνων ὡς χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῶν ἀτελῶν πιστῶν καὶ ὑποτιμᾷ τὴν εἰκόνα ἐναντι τοῦ λόγου, ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καταδεικνύει τὴ δογματικὴ καὶ ποιμαντικὴ τῆς ὠφέλεια γιὰ ὅλους τοὺς πιστοὺς, ὑπογραμμίζοντας τὸ γεγονός, ὅτι ἡ εἰκόνα συμπληρώνει τὸ λόγο. Ὅπως καὶ γιὰ τὴν Πενθέκτη Σύνοδο, ἔτσι καὶ γιὰ τὸ Γερμανό, ἡ εἰκόνα τυπώνει ἀνεξίτηλα στὴ μνήμη τῶν λαῶν τὰ σωτηριώδη γεγονότα τῆς Θείας Οἰκονομίας, ὅπως αὐτὰ ἔγιναν γνωστὰ ἀπὸ τὰ Εὐαγγελικὰ κηρύγματα<sup>59</sup>.

Αὐτὸ λοιπὸν, ποὺ διαφεύγει στὴν σκέψη τοῦ Speck, εἶναι ὅτι, ἐνῶ στὸν Ὑπάτιο προβάλλεται κυρίως τὸ κατηχητικὸ - παιδαγωγικὸ ἐπιχειρημα, γιὰ τὴ λειτουργία τῶν εἰκόνων, μὲ κατηγοριοποίηση τῶν πιστῶν καὶ ταυτόχρονη διευκρίνιση, ὅτι τὸ ἀνώτερο ἱερατεῖο δὲν εὐαρεστεῖται μὲ ὀπτικὲς παραστάσεις ἀγίων, στὸν Γερμανὸ Κων/πόλεως προβάλλεται ἡ δογματικὴ σημασία τῆς εἰκόνας, μὲ τὴν παράλληλη παιδαγωγικὴ παρατήρηση, ὅτι βοηθᾷ καὶ τοὺς ἀδύναμους στὴν πίστι. Δὲν ἀπευθύνεται ὅμως μόνο σ' αὐτούς. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ περίπτωση τοῦ ἱ. Δαμασκηνοῦ, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Speck, περιγράφει τὴ λειτουργία τῶν εἰκόνων

56. «... Χειραγωγίαν δέ τινα τῶν μὴ πάντῃ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀνάγεσθαι τῆς πνευματικῆς θεωρίας ἐξισχύοντων, ἀλλὰ δεομένων καὶ νινος σωματικῆς κατανοήσεως πρὸς τὴν τῶν ἀκουσθέντων βεβαίωσιν, ὅσον ἐπωφελέστερόν τε καὶ περισπουδαστότερον», Στὸ ἴδιο.

57. «Τὸ γὰρ μυστήριον τὸ καὶ τοὺς οὐρανοὺς καλύψαν τῇ ἀρετῇ, ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν ἐν τῷ Θεῷ τῷ τὰ πάντα κτίσαντι, μὴ μόνον ἐξ ἀκοῆς τὴν πίστιν ἔχειν (ἡ γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος) ἀλλὰ ἤδη καὶ δι' ὄρασεως ἐντυποῦσθαι τῶν ὄρωντων ταῖς διανοίαις, καὶ δυνάμει ἐκεῖνο βοᾷν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, καὶ ἐμπιστεύθη ἐν κόσμῳ, πάντων μάλιστα ἀγιασικώτερόν τε καὶ σωτηριώδεστερον εὐρεθήσεται...», Στὸ ἴδιο, 173C.

58. Στὸ ἴδιο, 173B.

59. «... ὥστε τὰ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων περὶ τῆς κατὰ σάρκα αὐτοῦ ἐπιγῆς μετὰ ἀνθρώπων πολιτείας ἀναγεγραμμένα, ταῖς τῶν λαῶν πρὸς τὸ ἀνεξάλειπτον

σχεδὸν μὲ τὸν τρόπο τοῦ Ὑπατίου, σὲ σημεῖο μάλιστα, πού, ὁ γερμανὸς ἐρευνητής, νὰ ἀπορεῖ, γιατί ὁ ὄσιος Θεόδωρος δὲν ἔλεγε τις θέσεις του<sup>60</sup>.

Ὁ ἱ. Δαμασκηνὸς ὁμως, χρησιμοποιώντας τὸ α' πληθυντικὸ πρόσωπο, τονίζει ὅτι διὰ μέσου τῆς εἰκόνας τοῦ σαρκωμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ «*ἀγιαζόμεθα τῶν αἰσθήσεων*», τοποθετώντας ὡς πρώτη τῶν αἰσθήσεων τὴν ὄραση<sup>61</sup>. Εἶναι σαφές, ὅτι μία τέτοια συλλογιστικὴ θὰ ἦταν ἀπαράδεκτη γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Ἐφέσου, ὅπου ἡ ὄραση συνδέεται μὲ τὴν «*ἡδονή*» αἰσθήσεων<sup>62</sup>. Ἐξάλλου, ὅταν ὁ ἱ. Δαμασκηνὸς χαρακτηρίζει τὴν εἰκόνα ὡς «*βιβλο τῶν ἀγραμμάτων*», προβάλλει, χωρὶς ὁμως νὰ τὴν ἀπολυτοποιεῖ, τὴν διδακτικὴ καὶ κατηχητικὴ λειτουργία της. Ἡ εἰκόνα ἀφορᾷ σὲ ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ λειτουργεῖ ἰδιαίτερος ὡς βοήθημα τῶν ἀπαιδευτῶν πιστῶν<sup>63</sup>. Κατὰ τὸν ἱ. Δαμασκηνό, ἡ εἰκόνα ἀποτελεῖ «*ὑπόμνημα*» πίστεως<sup>64</sup>. Μία θέση, πού τὴν

---

*ἐγγράφεσθαι μνήμαις, καὶ τὸ σέβας τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ περὶ ἡμᾶς ἀγαθότητος ἐναργέστερον κηρύττεσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι*», Στὸ ἴδιο, 173C.

60. Κατὰ τὸν Speck (ὄπ.π., σελ. 228) «*so genügt aber auch nicht die theologische Entwicklung bis in die Zeit nach 787 zur Erklärung der argumentation des Theodoros Studites; mit denselben Argumenten und mit derselben Häftigkeit hätte er sich dann auch gegen Germanos oder Johannes von Damaskos wenden müssen, zumal auch sonst in der tradition den Kirche die Ansicht vertreten wird, dass versiedene Bildungsgrade entsprechende Lernstufen voraussetzen*».

61. «*Καὶ αἰσθητῶς τὸν αὐτοῦ χαρακτήρα τοῦ σαρκωθέντος φημί Θεοῦ λόγου προτίθεμεν ἀπανταχῇ καὶ τὴν πρώτην ἀγιαζόμεθα τῶν αἰσθήσεων (πρώτη γὰρ αἰσθήσεων ὄρασις) ὡσπερ καὶ τοῖς λόγοις τὴν ἀκοήν*», «*Λόγοι Ἀπολογητικοὶ πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας*», 1, 17 B. Kottler, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, III, Walter de Gruyter, Berlin - New York, 1975, σελ. 93, 1-5.

62. «*τὴν ἄρρητον δὲ καὶ ἀπερὶληπτον εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ τοὺς ἱεροὺς τῶν ἁγίων ἀγῶνας ἐν γράμμασι μὲν ἡμεῖς ἱεροῖς ἀνευφημῆσθαι διατυπόμεν, οὐδεμιᾶ πλάσει τὸ ἐφ' ἡμῖν ἢ γραφῇ καθάπαξ ἡδόμενον*», Thümmel, 167, 31-34; Diekamp 127, 28-128,3.

63. «*Τί τοῦτων τηλαυγέστερον πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι βιβλοὶ τοῖς ἀγραμμάτοις εἰσὶν αἱ εἰκόνας καὶ τῆς τῶν ἁγίων τιμῆς ἀσίγητοι κήρυκες ἐν ἀήχῳ φωνῇ τοὺς ὁρῶντας διδάσκουσαι καὶ τὴν ὄρασιν ἀγιάζουσαι;*» (Ἰω. Δαμασκηνοῦ, ὄπ.π., I 47, σελ. 151, 1-4). Ἡ θέση αὐτῆ τοῦ ἱ. Δαμασκηνοῦ ἀποτελεῖ «*Σχόλιον*» στὴν ἐπισήμανση τοῦ Μ. Βασιλείου ὅτι «*ἅ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἱστορίας διὰ τῆς ἀκοῆς παρίστησι, ταῦτα γραφικῇ σιωπῶσα διὰ μνήσεως δεικνύσιν*» («*Εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα Μάρτυρας*», PG 31, 509 A).

64. Ὅπ.π., I, 17 σελ. 93, σιχ. 5 Βλ. ἐπίσης «*εἰκόνας γὰρ ἦσαν πρὸς ὑπόμνησιν κειμέναι, τιμώμεναι οὐχ ὡς θεοί, ἀλλ' ὡς θείας ἐνεργείας ὑπόμνησιν ἄγουσαι*», Στὸ ἴδιο, σελ. 93, 21-23.

γνωρίζουμε νωρίτερα τὸν στ' αἰ. ἀπὸ τὸν Συμεὼν τὸ Στυλίτη<sup>65</sup>.

Ἀκόμα ὁμως καὶ ἂν ἐξετάσουμε τὴν περίπτωση τῆς Ἰωάννη, πρεσβυτέρου τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, σχεδὸν συγχρόνου τοῦ Ὑπατίου, κατὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Speck, θὰ διαπιστώσουμε τὴν ἴδια συλλογιστική. Ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, τοῦ ὁποῦ τὴν περίπτωση δὲν προσεγγίζει ὁ Speck, εἶχε ὑποστηρίξει, ὅτι «μείζων ἢ εἰκὼν τοῦ λόγου καὶ τοῦτο Θεοῦ προνοία γέγονε διὰ τοὺς ἰδιώτας ἀνθρώπους»<sup>66</sup>. Σὲ κάποια ἄλλη περίπτωση ὁ ἴδιος, σχολιάζοντας τὴ βιωματική ἐμπειρία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἀπὸ τὴν εἰκόνα «τοῦ πάθους τοῦ Ἰσαάκ», συμπεραίνει ὅτι «εἰ τοιούτῳ διδασκάλῳ ἢ ἱστορία παρέχειν ὠφέλειαν καὶ δάκρυα, πῶσῳ γε μᾶλλον τοῖς ἀμαθέσι καὶ ἰδιώταις παρέξει κατάνυξιν καὶ ὠφέλειαν;»<sup>67</sup>. Ὡστόσο, ἀπὸ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του, ὅπως καὶ τὸ ἀναφερόμενο, προκύπτει, ὅτι δὲν κατηγοριοποιεῖ τοὺς πιστοὺς μὲ βάση τὴ χρήση τῆς εἰκόνας, ἀλλὰ τονίζει τὴ διδακτικὴ ὠφέλειά της γιὰ τοὺς πρὸς ἀδύνατους ἀπὸ αὐτούς<sup>68</sup>.

Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι, ἐνῶ, κατὰ τὸν Ὑπάτιο, ἡ εἰκόνα ὑφίσταται «φιλανθρωπία σωτηριώδει» γιὰ τοὺς «ἀτελεῖς» πιστοὺς (ἐξαιρουμένων τῶν τελείων), κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Ἰωάννη πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων προβάλλεται ὡς σημεῖο τῆς «προνοίας» τοῦ Θεοῦ (διαφορετικὸ τὸ πλάτος τῶν ἐννοιῶν) γιὰ τοὺς «ιδιώτες», καθὼς μάλιστα (ἐπίσης κατὰ τὸν Ἰωάννη) ἡ εἰκόνα θεωρεῖται ἀνώτερη τοῦ λόγου. Σύγκριση ἀπαράδεκτη γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Ἐφέσου<sup>69</sup>.

65. «Οὐ γὰρ χροιδίσις· ἀλλ' ἐν ὑπομνήσει τοῦ ἀντιτύπου γραμματος, ὁρῶντες τὸν ἀόρατον διὰ τῆς ὁρωμένης γραφῆς ὡς παρόντα δοξάζομεν, οὐχ ὡς μὴ ὄντι Θεῷ πιστεύοντες», «Ἐπιστολὴ πέμπτη», PG 86. 3, 3220B.

66. Mansi 13, 20C.

67. Στὸ ἴδιο, 10E.

68. Πρβλ. «εἰπέ μοι, ἄνθρωπε, ἐὰν ἐκ τῶν ἐθνῶν ἔλθῃ τις λέγων σοι, Δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου, ἵνα πιστεύσω ἀγάῳ· τί αὐτῷ δεικνύεις; Οὐχὶ ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἀνάγεις αὐτὸν εἰς τὰ ἀόρατα πρὸς τὸ δεῖξασθαι αὐτὰ εὐμενῶς; ἐὰν γὰρ εἴπῃς αὐτῷ· Ἀόρατός ἐστι, τί ἰδὼν ἔχει πιστεῦσαι πρὸς τὴν σὴν συνείδησιν καὶ πίστιν; Ἀλλὰ πρῶτον, ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰσάγεις αὐτόν, καὶ οὕτως κατὰ μικρὸν ἀνάγεις πρὸς τὰ ἀόρατα» Ἰωάννου Ἱεροσολύμων, «Λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ τῶν ἀγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων, πρὸς πάντας χριστιανούς, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντίνον τὸν Καβαλῖνον καὶ πρὸς πάντας αἰρετικούς», PG 95, 325C.

69. Ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ὑπάτιος Ἐφέσου προσεγγίζει ἀρχικῶς τὴν ἐννοια τῆς εἰκόνας, φαίνεται εὐκρινῶς ὅτι ἡ ἀκοὴ διατηρεῖ μία προτεραιότητα ἐναντι τῆς ὁράσεως. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴ σπουδὴ του νὰ διευκρινίσει ὅτι, ὁ ἀνώτερος κλῆρος, δοξάζει τὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἁγίους τοῦ διαμέσου τῶν Γραφῶν, ἀποφεύγοντας τὴν «ἡδονή» τῶν ὀπτικῶν παραστάσεων. Ὁ Ὑπάτιος δὲν προβαίνει σὲ ἐμφανῆ σύγκριση τῶν αἰσθήσεων, ὥστόσο τὰ συμπεράσματα εἶναι εὐλόγα, ἰδιαίτερος κατὸπιν τῆς ἀόριστης ἀναφορᾶς κάποιων, οἱ ὁποῖοι προτιμοῦν, ἀπὸ τὰ ὑλικά μέσα στὴ λατρεία, τὴν ἀπευθείας πνευματικὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Παρόλη τὴν ἀόριστη ἀναφορὰ

Ἀπὸ τὴν πραγματεία τοῦ Ἰωάννη, κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε', φαίνεται εὐκρινῶς, ὅτι ἡ εἰκόνα ἀποτελεῖ προνόμιο ὄλων τῶν πιστῶν<sup>70</sup>. Ἡ ὠφέλεια, ποὺ ἀποκομίζουν οἱ «ιδιωτὲς» πιστοὶ ἀπὸ τὴν εἰκόνα ἀποτελεῖ ἀπλῶς κεφάλαιο τῆς Θεολογίας τῶν εἰκόνων.

IV. Κατόπιν τῆς ἐξετάσεως τῶν πρὸ πάνω περιπτώσεων, ὀδηγοῦμαστε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θεολογεῖ ὁ Ὑπάτιος Ἐφέσου δὲν ἀπηχεῖ τὸ κλίμα τοῦ η' αἰ. Ἐὰν εἶχε μεσολαβῆσει ἡ Πενθέκτη Σύνοδος, θὰ εἶχε ἐπηρεάσει τὶς θέσεις του, ὥστε ὁ ἴδιος νὰ μὴν διστάσει νὰ διευρύνει τὸν κύκλο τῶν πιστῶν ποὺ μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦν στὴ λατρεία τὶς εἰκόνες, ἐντάσσοντας στὸν κύκλο αὐτὸ καὶ τὸ ἀνώτερο ἱερατεῖο. Ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου ὅμως ἀποσυνδέει τὸ ἀνώτερο ἱερατεῖο καὶ τοὺς «τέλειους» πιστοὺς, ἀπὸ τὴν σχέση τους μὲ τὴν εἰκόνα, ἐρχόμενος σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς θεολόγους τοῦ τέλους τοῦ ζ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ η' αἰ., ὅπως ὁ Στέφανος Βόστρων, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Γερμανὸς Κωνσταντινουπόλεως. Στὴν πραγματικότητα ὁ Ὑπάτιος διαφοροποιεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς Καππαδόκες πατέρες, καθῶς, ἀκόμα καὶ σ' αὐτοὺς, τὸ διδακτικὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴ λειτουργία τῶν εἰκόνων ἰσχύει γιὰ ὅλη ἀνεξαιρέτως τὴν κοινότητα τῶν πιστῶν.

Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀναφύεται καὶ ἓνα ἄλλο πρόβλημα. Κατὰ τὸν Speck, ὁ Ὑπάτιος εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν μάρτυρα τοῦ η' αἰ. Ὁ διπλωματικὸς ὅμως τόνος τῆς γλώσσας του, καθῶς καὶ ὁ προσεκτικὸς ἀπολογητικὸς χαρακτήρας τῆς πραγματείας του, γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαιώνει ὁ Speck, δὲν ἀρμόζουν σὲ ἓνα μάρτυρα ἢ ὁμολογητῆ

---

(«Καίτοιγε τισι») ὁ ἰκανὸς χώρος, ποὺ διατίθεται γιὰ τὴν παρουσίαση τῶν ἐπιχειρημάτων τους (ὡς χωρία τῶν Γραφῶν), ἐπιβεβαιώνει τὴν προτίμησιν τοῦ ἐπισκόπου σὲ αἰσθηθεῖς πέραν τῆς ὁράσεως (Thümmel, σελ. 168, 64 κ. ἐξ. Diekamp, σελ. 128, 31 κ. ἐξ.).

70. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πραγματείας του ὁ Ἰωάννης ἐπισημαίνει τὸ γεγονὸς, ὅτι «ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀνωθεν ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία κρατεῖ ἐν βεβαιότητι, περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων» («Λόγος ἀποδεικτικὸς» PG 95, 309A) καλεῖ δὲ τὸ «σεπτὸν ἀκροατήριον, τὸ νεόχριστον καὶ ἀρχαῖον, τὸ ἐξακολουθήσαν φωναῖς προφητῶν καὶ γραφαῖς, ἀποστόλων, καὶ Πατέρων ὄροις, τὴν ἀγκυραν τῆς πίστεως βεβαίαν κατέχοντες... πρὸς τὸ μὴ ἀρπαγῆναι αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀνθρωποκτόνου καὶ δολίου ἐχθροῦ... τόμον κατέχοντες ὀρθόδοξον τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαρέτου Τριάδος... ἵνα ὡσπερ διὰ στομάτων καὶ διανοίας καὶ γλώττης ταύτην ἀνέγγωμεν καὶ πιστεῖωμεν» (Στὸ ἴδιο, 309B-312A). Ἐξάλλου ἡ ἱερὴ ὁργὴ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων: «διὰ τί δέ, παράνομε αἰρετικέ, λέγεις με εἰδωλολατρεῖν; τίνας γὰρ εἰδῶλον προσκινῶ, εἰπέ μοι; Ἀπόλλωνος, μᾶλλον δέ του ἀπόλλυντος, ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν διδάσκουσάν με τὴν ἑνοσαρκον αὐτοῦ οἰκονομίαν;» (Στὸ ἴδιο, 313B). Ἀντιθέτως ὁ Ὑπάτιος εἶναι αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἀρκεῖται μόνο «ἐν γραμμασιν... ἱεροῖς ἀνεπιφημεῖσθαι» τὴν «ἀπερὶληπτον εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν» (Thümmel, σελ. 167, 31-34 Diekamp, σελ. 127, 28-128, 3).



τῆς πίστεως σὲ μία τόσο κρίσιμη γιὰ τὴν Ἐκκλησία περίοδο<sup>71</sup>.

Ἀντιθέτως ἡ γλώσσα καὶ ἡ θεολογία τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθοῦν, ὡς φυσικὴ ἐξέλιξη τῶν πρώτων προσπαθειῶν τῆς Ἐκκλησίας, νὰ διαμορφώσει μία, κατὰ κάποιον τρόπο, συστηματικὴ διδασκαλία γιὰ τὶς ἰ. εἰκόνες<sup>72</sup>. Κάτω ἀπὸ τὸ πρῶμα αὐτό, οἱ θέσεις του εὐρίσκονται ἐγγύτερα σ' αὐτὲς τοῦ Νείλου, ὁ ὁποῖος, σὲ ἀνάλογη ἐρώτηση ἐνὸς εὐσεβοῦς πολιτικοῦ προσώπου, συμβουλεύει τὴν προτίμηση στὴ χάραξη μόνο τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ, καθὼς «δι' ἐνὸς γὰρ σωτηριώδους Σταυροῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων διασώζεται γένος, καὶ τοῖς ἀπελπισμένοις ἐλπίς πανταχοῦ κηρύσσεται»<sup>73</sup>. Ὁ ἰ. πατέρας δέχεται τὴν ἀποτύπωση «ἱστοριῶν Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης... ἐνθεν καὶ ἐνθεν» γιὰ λόγους παιδαγωγικοῦς. Αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν γράμματα καὶ ἐπομένως ἀδυνατοῦν νὰ διαβάσουν τὶς Θεῖες Γραφές, ἀτενίζοντας τὶς ἀπεικονίσεις, ἐνθυμοῦνται αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν τὸ Θεὸ καὶ διεγείρονται πρὸς τὴν ἄμλλα τῶν ἐνδόξων καὶ μακαρίων κατορθωμάτων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων οἱ ἅγιοι ἀντάλλαξαν τὴ γῆ μὲ τὸν οὐρανό, ἐφόσον προτίμησαν ἀπὸ τὰ

71. Εἶναι εὐκόλο νὰ διαπιστώσει κάποιος ὅτι ἀπὸ τοὺς 79 στίχους τῆς παραγματείας (κατὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Thimmell) μόνο οἱ 33 ἀναφέρονται στὴ θέση τῶν εἰκόνων στὴν Ἐκκλησία. Ἀπὸ τοὺς 33 αὐτοὺς στίχους, οἱ 17 ἀναλύνονται σὲ παραδείγματα, ὅπου φαίνεται ὅτι ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ παραχωρεῖ τὴ δυνατότητα σπὸν ἀνθρώπο, διαμέσου συμβόλων ἢ συμβολικῶν παραστάσεων, νὰ ἀναχθεῖ πρὸς τὴν κατανόηση γεγονότων τῆς Θ. Οἰκονομίας. Στους ὑπόλοιπους στίχους δὲν περιγράφεται σαφῶς ἡ ἔννοια, θέση καὶ λειτουργία τῆς εἰκόνας, μέσα στὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ στους 9 στίχους ἀπὸ αὐτοὺς ὀριοθετεῖται ἡ λειτουργία τῶν εἰκόνων, στὰ πλαίσια τῆς κοινότητος τῶν «ἀτελῶν» πιστῶν, ἐνῶ, στους ὑπόλοιπους ἑπτὰ (7), γίνεται λόγος γιὰ τὸν ἀναγωγικὸ χαρακτῆρα τῶν θρησκευτικῶν συμβόλων γενικῶς, χωρὶς εἰδικὴ ἀναφορὰ στὶς ἱερῆς εἰκόνες.

Ἐξάλλου ἡ τριπλὴ ἐμφάνιση τῆς διαβεβαιώσεως τοῦ Ὑπατίου πρὸς τὸν Ἰουλιανὸ Ἀδραμυτιῦ, ὅτι τὸ θεῖο δὲν ὁμοιάζει, ἐξισώνεται ἢ ταυτίζεται μὲ τίποτα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν παραχώρηση τῶν εἰκόνων στους «ἀτελεστεροὺς» πιστοὺς καὶ τὴν προβολὴ τῆς πνευματικῆς λατρείας τῶν «τελειότερων» πιστῶν, δικαιώνουν τὴν πεποίθησή μας, ὅτι πρωταρχικὸς σκοπὸς τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου δὲν εἶναι ἡ υπεράσπιση τῶν ἰ. εἰκόνων, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ αἰτιολόγηση τῆς θέσεώς των στὴν Ἐκκλησία μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μὴν προκληθεῖ ἀντίδραση ἀπὸ μέρος τοῦ κλήρου (ἴσως ἀπὸ τὸν Ἰουλιανό), οὔτε νὰ θεωρηθεῖ ὁ ἴδιος ὡς ὑπέρμαχος τους. Κατὰ τὴν κρίση μας ὁ Ὑπάτιος προσπαθεῖ ἐμμέσως νὰ γεφυρώσει ἀντιθετικὲς ἀπόψεις, χωρὶς ὅμως ὁ ἴδιος νὰ ἔχει ἀποφασίσει πρὸς ποία κατεύθυνση κλίνει.

72. Κατὰ τὸν Ernst Kitzinger (ὄπ.π., σελ. 135), ἡ ἐπιστολιμαία αὕτη πραγματεία τοῦ Ὑπατίου, ἀποτελεῖ «the earliest known text which is dedicated entirely to this problem (δηλ. τὶς εἰκόνες) and attempts to deal with specific criticisms and objections...».

73. Νείλου τοῦ Ἀσκητοῦ, «Ἐπιστολῶν βιβλ. Δ', ΞΑ'», PG 79, 577D.

ὄρατὰ τὰ ἀόρατα<sup>74</sup>. Συνεχίζοντας ὁ ὄσιος πατέρας, συμβουλεύει νὰ ὑπάρχει στὸν «κοινὸ οἶκον» μόνο ἓνας σταυρός, ἐνῶ θεωρεῖ περιττὲς τὶς ὑπόλοιπες ἐξεικονίσεις<sup>75</sup>.

Ἄν καί, σὲ ἄλλη περίπτωση, ὁ ὄσιος Νεῖλος ἔχει ἐκδηλώσει τὴν πίστη του πρὸς τὶς ἰ. εἰκόνες<sup>76</sup>, στὴ συγκεκριμένη ἐπιστολή του προβάλλει μόνο τὸν παιδαγωγικὸ χαρακτήρα τους, μὲ τέτοιο τρόπο ὅμως, ὥστε νὰ μὴν ἐπιτρέπει ἄλλες ὑποθέσεις. Ὡστόσο ἀποφεύγει καὶ αὐτὸς τὸ σκόπελο τῆς κατηγοριοποιήσεως τῶν πιστῶν.

Ἐὰν λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ ὀρίσουμε τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὑπατίου μὲ βάση τὴν ὁμοιότητα τῶν θέσεων τῆς πραγματείας του, ἐναντι τοῦ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, δηλ. τὸν η' αἰ. ἢ τοῦ ὀσίου Νείλου τὸν ε' αἰ., θὰ ὑποστηρίζαμε ἀνεπιφύλακτα τὴν ὁμοιότητα μὲ τὸν δεύτερο. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι, κατὰ τὰ συμπεράσματά μας, ὁ Ὑπάτιος εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τοῦ σ' αἰ., ὁ ὁποῖος, μὲ τρόπο θεολογικῶς ἀδόκιμο, ἐπιχειρεῖ νὰ συστήσει ὀρισμένες βασικὲς ἀρχὲς γιὰ τὴ θεολογία τῶν ἰ. εἰκόνων.

V. Τὸ ἐπιχείρημα, γιὰ τὸ διδακτικὸ χαρακτήρα τῶν εἰκόνων στὴν ἐπιστολιμαία πραγματεία τοῦ Ὑπατίου, ἔχει ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς μόνο τοὺς «ἀτελεῖς» πιστοὺς καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ὑποτίμηση τῆς εἰκόνας ἐναντι τοῦ λόγου. Αὐτὰ τὰ δύο βασικὰ σημεῖα ὅμως, τῆς θέσεως τοῦ Ὑπατίου ἐναντι τῶν εἰκόνων, ἐγείρουν τὴν ἀντίδραση τοῦ ὀσίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ὁ ὁποῖος καταλογίζει στὸν ἐπίσκοπο Ἐφέσου ὅτι «πεφώραται ὀφλισκάνων μάταια» καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ «ἡμεῖς... πάντῃ διαγράφομεν τὰ τοιαῦτα βατταρίσματα»<sup>77</sup>. Ἐξάλλου, ἡ ὀξεία ἀντίδραση τοῦ ἰ. πατέρα, θεωρήθηκε τόσο ἀπὸ τὸν Lange, ὅσο

74. «Ἱστοριῶν δὲ Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης πληρῶσαι ἔνθεν καὶ ἔνθεν χειρὶ καλλίστου ζωγράφου τὸν ναὸν τὸν ἅγιον, ὅπως ἂν οἱ μὴ εἰδότες γράμματα, μηδὲ δυνάμενοι τὰς θείας ἀναγινώσκειν Γραφὰς τῆ θεωρίας τῆς ζωγραφίας, μνήμην τε λαμβάνωσιν τῆς τῶν γνησιῶς τῶ ἀληθινῶ Θεῶ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας, καὶ πρὸς ἀμίλλαν διεγείρωνται τῶν εὐκλεῶν καὶ αἰοιδίμων ἀριστευμάτων, δι' ὧν τῆς γῆς τὸν οὐρανὸν ἀπηλλάξαντο, τῶν βλεπομένων τὰ μὴ ὁρώμενα προτιμήσαντες», Στὸ ἴδιο, 577D-580A.

75. «Ἐν δὲ τῷ κοινῷ οἴκῳ πολλοῖς καὶ διαφόροις οἰκίσκοις διειλημμένῳ ἀρκεῖσθαι ἕκαστον οἰκίσκον πεπηγμένῳ τιμῷ σταυρῷ, τὰ δὲ περιττὰ καταλιμπάνειν ἀναγκαῖον νομίζω», Στὸ ἴδιο, 580A.

76. Πρβλ. τὴν αὐτοβιογραφικὴ (ἂν καὶ διατυπώνονται ἐπὶ τοῦ θέματος ἐπιφυλάξεις ἢ διαφωνίες ἀπὸ ἐρευνητῆς) ἀναφορὰ τοῦ ὀσίου Νείλου γιὰ ἓνα θαῦμα ποὺ συνέβη σ' αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸ του Θεόδουλο, σχετικῶς μὲ τὴ σωτηρία τους ἀπὸ βαρβαρικὴ ἐπιδρομὴ, χάρι στὴν ἐπέμβαση τοῦ ἁγίου Πλάτωνος (γ' αἰ.), ὁ ὁποῖος ἐμφανίστηκε μὲ τὴν μορφή ποὺ τὸν εὐλαβοῦντο στὴν εἰκόνα του. Νείλου τοῦ Ἀσκητοῦ «Ἐπιστολῶν Βιβλ. Δ', ΞΒ'», PG 79, 580B κ.έξ. Βλ. ἐπίσης Κων/νου Κορναράκη, «Θέσεις τοῦ Ὁσ. Νείλου...», σελ. 322 κ.έξ.

77. Ἐπιστολὴ 499, Νικήτα μονάζοντι, Fatouros τ. II, σελ. 738, 32-33. (=PG 99, 1537D).

καὶ ἀπὸ τὸν Speck (μὲ διαφοροτικά βεβαίως κριτήρια ἀπὸ τὸν καθένα) ὡς ἔλλειψη κατανοήσεως τῶν συνθηκῶν κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες συγγράφηκε ἡ πραγματεία τοῦ Ὑπατίου, ὅπως καὶ τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς κοινότητος ἢ τοῦ προσώπου τοῦ συγκεκριμένου ἀποδέκτη. Ἔτσι ὁ Ὑπάτιος προβάλλεται ὡς ποιμαντικὸς θεολόγος σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ὄσιο Θεόδωρο, ὁ ὁποῖος, ὡς δογματικὸς θεολόγος, παραμένει ἐγκλωβισμένος στὸ θεωρητικὸ κόσμο τῆς λειτουργίας τῶν εἰκόνων.

Ὡστόσο, οἱ ἀπόψεις τῶν ἐρευνητῶν αὐτῶν ἀφήνουν κρίσιμα ἐρωτήματα ἀναπάντητα. Ὅπως λ.χ. γιατί νὰ συγγράφει μὲ τόσο ἔντονα ἀπολογητικὸ, ἂν καὶ κάπως συγκρατημένο τρόπο, ἔστω καὶ ἐὰν συντρέχουν λόγοι διπλωματίας, ἕνας ὁμολογητῆς καὶ μάρτυρας, ἐὰν ὑποτεθεῖ ὅτι αὐτὸς ὁ μάρτυρας εἶναι ὁ Ὑπάτιος, ὁ ὁποῖος βρέθηκε στὸ ἐπίκεντρο τῶν γεγονότων; Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερος δύσκολη γιὰ τοὺς ἐπικριτὲς τοῦ ὀσίου Θεοδώρου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις ὁμολογητῶν πίστεως, μὲ συνεχεῖς ἐξορίες καὶ σκληρὰ βασανιστήρια καὶ ἐπομένως δικαιούται νὰ ἐκφέρει τὴν γνώμη του, ὅσο κανεῖς ἄλλος, γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων. Ἄλλωστε ὁ ἰ. πατέρας εἶχε ἰδίαν ἀντίληψη γιὰ τὶς περιπτώσεις τῶν «ἀμφιτεροπροσώπων» ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν<sup>78</sup>.

Ἐπειτα, ἐὰν ὁ Ὑπάτιος εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τοῦ σ' αἰ. (γεγονὸς τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν πεποίθησή μας εἶναι καὶ τὸ πιθανότερο), γιατί νὰ ἀσκεῖ τόσο ἔλλιπὴ καὶ ἐσφαλμένη ποιμαντικὴ, μὲ τρόπο ἀπολογητικὸ, ἐφόσον, ὡς σύμβουλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας, ἔπρεπε νὰ γνωρίζει τὴν ὀρθὴ πίστι τῆς Ἐκκλησίας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὑπάρχουσα παράδοση καὶ νὰ τὴν ἐκφράζει ἀνεπιφύλακτα πρὸς ὅλους, ἐφόσον δὲν συνέτρεχε συγκεκριμένο ἐκκλησιαστικὸ πρόβλημα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη;

Ὁ ὄσιος Θεόδωρος διαβλέπει τὰ κενὰ στὴν θεολογικὴ σκέψη τοῦ Ὑπατίου καὶ ἐπεμβαίνει μὲ τρόπο καταλυτικὸ, διότι γνωρίζει τὴ σημασίαν τῆς ὀρθῆς κατανοήσεως τοῦ δόγματος γιὰ τὴν ἐκφραση θεολογικῶν ἀξιῶν. Ἄλλωστε, ἀπαραίτητη προϋπόθεση κάθε ποιμαντικῆς Θεολογίας εἶναι ἡ γνώση τοῦ δόγματος καὶ μὲ τὴν ἔννοια αὐτῆς κάθε ἀνάλυση καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ δόγματος στὴν καθημερινὴ ζωὴ ἀποτελεῖ

78. Μὲ τὸν ὄρο αὐτό, ὁ ὄσ. Θεόδωρος, χαρακτηρίζει ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦσαν νὰ συνδυάσουν, κατὰ τὴν περίοδο τῶν διωγμῶν τῆς εἰκονομαχίας, τὴ διατήρηση τῆς ὀρθῆς πίστεως περὶ τῶν ἰ. εἰκόνων μὲ τὴν ἀγαστὴ συνεργασία μὲ τὴν πολιτεία. Βλ. Κων/νου Κορναράκη *Ἡ θεολογία τῶν ἱερῶν εἰκόνων...*, σελ. 437 κ.ἑξ.

διαποίμανση. 'Ο ὄσιος Θεόδωρος εἶναι καὶ ποιμαντικὸς θεολόγος, γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν κατηχήσεών του<sup>79</sup>.

Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτῆς θέσεις τοῦ 'Υπατίου, χωρὶς νὰ ὑπάρχει ὁμως ἡ δυνατότητα ἀπαντήσεώς του ἀπὸ τὸ σωζόμενον ἔργον του, καὶ ἐρμηνεύει κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος τὴν ἀντίδραση τοῦ ὀσίου Θεοδώρου, εἶναι τὸ κατὰ πόσον ἡ εἰκόνα ἀποτελεῖ μόνον φιλάνθρωπη συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ, γιὰ παιδαγωγικοὺς σκοποὺς, στοὺς «ἀτελεῖς» πιστοὺς (ὅπως πρεσβεύει ὁ ἐπίσκοπος 'Εφέσου) ἢ ἀναγκαίᾳ ἀπόδειξη τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπομένως τρόπο βιωτῆς γιὰ ὅλους τοὺς πιστοὺς. Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἐπισημαίνει ἓνα μεγάλο κενὸ στὴν ποιμαντικὴν τοῦ 'Υπατίου καὶ δικαιώνει τὸν ἔλεγχόν της ἀπὸ τὸν ὄσιο Θεόδωρον.

#### **Δ. 'Ο παραλληλισμὸς τῆς παιδαγωγικῆς σημασίας τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῆς εἰκόνας σὲ σχέση μετὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ St. Gero.**

'Ο 'Υπάτιος, ἐπιχειρῶντας νὰ θεμελιώσῃ θεολογικῶς τὴν ἀποδεικτικὴν συλλογιστικὴν του γιὰ τὴν ὑπαρξὴν τῶν ἰ. εἰκόνων στὴν 'Εκκλησίαν, ἀναφέρεται στὴν κτίσιν, ὡς ἀφορμὴ Θεολογίας μέσα στὸ σχέδιον τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ.

Οἱ εἰκόνες λειτουργοῦν, μέσα στὸ χωρὸν τῆς 'Εκκλησίας, μετὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον ποῦ, «παλαιῶν» καὶ «νέων» διατάξεις, ἐπιτρέπουσιν στὰ οὐράνια φαινόμενα νὰ λειτουργοῦν ὡς ὁδοδείκτες κατανοήσεως τοῦ ἀόρατου κόσμου τοῦ Θεοῦ<sup>80</sup>. Πρόκειται δηλ. γιὰ δύο συγκεκριμένους ὄψεις τῆς φιλάνθρωπίας τοῦ Θεοῦ.

'Ο ἄνθρωπος, παρατηρῶντας τὴν κίνησιν τῶν οὐρανίων σωμάτων, μυεῖται στὴν κατανόησιν λεπτῶν ἐννοιῶν ποῦ ἀφοροῦν στὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ. 'Εξάλλου, ἡ εἰκόνα κατηγεῖ τὸν ἄνθρωπον, μετὰ τρόπον ἐπίσης ἐποπτικόν, στὴν κατανόησιν τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ. Οἱ δύο αὐτῆς ὄψεις τῆς φιλάνθρωπίας τοῦ Θεοῦ ἔχουν ὡς κοινόν τους σημεῖον τὸ ὅτι

79. 'Αποτελεῖ ἄδικη μεταχείρισις, πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ὀσίου Θεοδώρου, ἡ ὑπερβολικὴ ἔμφασις ἐπὶ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν του, μετὰ ἀποσιώπησιν ἢ ἄρνησιν τοῦ ποιμαντικοῦ του ἔργου. 'Ο ὄσιος Θεόδωρος δὲν ὑπῆρξε θεωρητικὸς μόνον θεολόγος, ἀλλὰ βίωσεν τὴν διδασκαλίαν τῆς 'Εκκλησίας, μέσα ἀπὸ τὴν πράξιν, μετὰ ἀποκορύφωσιν τῆς κακουχίας καὶ τὰ μαρτύρια ποῦ ὑπέστη. Μετὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἀπετέλεσε κρηπίδα τοῦ ἀγῶνα τῶν συγχρόνων του, ἐφόσον στὸ πρόσωπόν του ἀντίκρουσαν τὸ θεωρητικόν, ἀλλὰ καὶ βιωματικὸν λόγον τῆς 'Εκκλησίας. 'Εξάλλου οἱ ἐπιστολῆς του ἀντιμετωπίζουν προβλήματα πιστῶν, κληρικῶν ἢ λαϊκῶν μετὰ ποιμαντικὴν μέθοδον ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὸ δόγμα. Βλ. ἐπίσης Κων/νου Κορναράκη, *ὁπ.π.*, σελ. 395 κ.ἑξ.: 422 κ.ἑξ.: 442 κ.ἑξ.

80. Βλ. Κεφ. Β', παρ. 7.

ἀπευθύνονται σὲ ἀνθρώπους πνευματικῶς ἀτελεῖς, οἱ ὅποιοι ἀδυνατοῦν νὰ συλλάβουν, μὲ ἄλλο τρόπο, τὸ λόγο τῆς πίστεως, παρὰ μόνο μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν ἐποπτικῶν μεθόδων.

Οἱ θέσεις ὅμως αὐτὲς γεννοῦν ἓνα πρόβλημα, τὸ ὁποῖο δὲν φαίνεται νὰ ἐπιλύει ἱκανοποιητικῶς ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐγκριεῖται στὸ κατὰ πόσο ἡ εἰκόνα παραμένει ἓνα ἀπλὸ ἐποπτικὸ κατηχητικὸ μέσο, συγκρίσιμο μὲ τὴ λειτουργία τῶν οὐρανίων σωμάτων ἢ ὑπερβαίνει τὴ σύγκριση αὐτή, ὄντας συγχρόνως ἀτραπὸς ποὺ ὀδηγεῖ στὸν πνευματικὸ κόσμο τοῦ Θεοῦ.

Ἄλλο ὅτι ὁ Ἰπάτιος ἐπιχειρεῖ νὰ δώσει μίαν ἀπάντηση, καθὼς δέχεται ὅτι ὁ «ὕλικὸς κόσμος» (ὄχι εἰδικῶς ἡ εἰκόνα) χειραγωγεῖ πρὸς τὸ Θεῖο<sup>81</sup> ἀλλὰ δὲν παρέχει τίς ἐγγυήσεις ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες θὰ διαφυλάξουν τὸ μυστηριακὸ χαρακτήρα τῆς εἰκόνας. Ὁ ἀναγνώστης τῆς πραγματείας διατηρεῖ ἔντονη τὴν ἐντύπωση τῆς συγκρίσεως τῆς εἰκόνας μὲ τὴ λειτουργία τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἐξάγοντας τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀποτελοῦν δύο διαφορετικὸς τρόπους ποὺ συντείνουν στὸν ἴδιο σκοπὸ, δηλ. τὴν παραχώρηση στὸν ἄνθρωπο τῆς δυνατότητος νὰ κατανοήσῃ πράγματα ποὺ ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ μὲ ἄλλο τρόπο<sup>82</sup>.

Ἡ προβληματικὴ τῆς συγκρίσεως τῆς κατηχητικῆς λειτουργίας τῆς εἰκόνας μὲ τὴν ἀντίστοιχη κατηχητικὴ λειτουργία ποὺ προσδίδεται στὴν κίνηση τῶν οὐρανίων σωμάτων, προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ St. Gero, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖται στὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἰπάτιος ἀκολουθεῖ μιὰ πρῶιμη πατερικὴ ἐρμηνεία ποὺ ἀφορᾷ στὸ ζήτημα τῆς λειτουργίας τῶν οὐρανίων σωμάτων.

Κατὰ τὸν Gero, ἂν καὶ ἡ γλώσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰπάτιος, ἔχει φιλοσοφικὴ ὑφή, δὲν προϋποθέτει διεισδύση σὲ βαθύτερες ἐννοιες, ἀλλὰ ἀποτελεῖ δάνειο τῆς φιλοσοφικῆς ὀρολογίας τῆς ἐποχῆς του<sup>83</sup>. Ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου δηλ., ἔχοντας ὡς ἀφετηρία θεολογικῆς σκέψεως τὸ Δευτ. 4,19, ὅπου οἱ διατάξεις ἐφιστοῦν τὴν προσοχὴ στὸν Ἰσραηλιτικὸ λαὸ γιὰ νὰ μὴν παρασυρθεῖ σὲ λατρεία τοῦ ἡλίου, τῆς

81. Thümmel, σελ. 168, 57-63· Diekamp, σελ. 128, 24-30.

82. Κατὰ τὸν Ἰπάτιο οἱ «ἀτελεῖς» πιστοὶ μανθάνουν διὰ μέσου τῶν εἰκόνων «ἐν εἰσαγωγῆς τρόπῳ» Thümmel, σελ. 167, 36-37· Diekamp, σελ. 128, 5). Ἐξάλλου στὴ συνέχεια τοῦ κειμένου παρατηρεῖται, ὅτι «τοὺς δὲ ἄλλως αὐτοὺς μαθεῖν οὐ δυναμένους ἐξ ὧν ἴσασί τε καὶ λέγουσιν ἐπωνυμιῶν τοὺς αὐτοὺς ἀστέρας ἐκιδιδάσκει» Thümmel, σελ. 168, 54-56· Diekamp, σελ. 128, 21-23).

83. St. Gero, «Hypatius of Ephesus...», σελ. 210 κ. ἐξ.

σελήνης και τῶν ἀστέρων<sup>84</sup>, βαίνει πρὸς ἐφαρμογὴ τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας τοῦ συγκεκριμένου τεμαχίου στὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων.

Ὁ Gero ἀναφέρει συγκεκριμένα τεμάχια ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἰουστίνου, τὸν Κλήμη τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Ὁριγένη καὶ τὸν Μ. Ἀθανάσιου<sup>85</sup>. Κοινὸς τόπος τῶν θέσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν συγγραφέων καὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες συμβολίζουν σχέσεις τοῦ ἀόρατου κόσμου καὶ προσδιορίζουν, κατὰ τὸ ἀνθρώπινο, τὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ<sup>86</sup>. Ἔτσι ὁ Gero φρονεῖ ὅτι ὁ Ὑπάτιος, ἀντικαθιστώντας τὴν ἔννοια τῶν οὐρανίων σωμάτων με αὐτὴ τῆς εἰκόνας, ἐπαναλαμβάνει μὲ ἄλλο σημεῖο ἀναφορᾶς, ὅτι ὑποστήριξαν οἱ πρὸ αὐτοῦ πατέρες, ἀπολογητὲς καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.

Ὁ Gero θεωρεῖ βέβαιο, τὸ ὅτι, κατὰ τὸν Ὑπάτιο, ἡ εἰκόνα στερεῖται τὸ μυστηριακὸ τῆς χαρακτῆρα καὶ καθίσταται ἀπλῶς κατηχητικὸ μέσο γιὰ τοὺς «ἀτελεῖς» πιστοὺς, ὅπως ἀκριβῶς λειτουργοῦν ὡς κατηχητικὰ μέσα τὰ οὐράνια σώματα γιὰ τοὺς ἔθνικοὺς<sup>87</sup>.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ Gero εἶναι ἀξιόλογη, διότι προβάλλει τὴ συμφωνία τῶν «*Ἐρμηνευτικῶν Σειρῶν*» τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας, συνδέοντας λ.χ. τὸν Μ. Ἀθανάσιο μὲ τὸν Ὑπάτιο Ἐφέσου. Συγχρόνως, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, μᾶς παρέχει τὴ δυνατότητα νὰ προσδιορίσουμε τὸ χρόνο συγγραφῆς τῆς ἐπιστολιμαίας πραγματείας τοῦ Ὑπατίου, ἐφόσον σὲ αὐτὴν ἀποτυπώνεται τὸ θεολογικὸ κλίμα τῶν ἑξὶ πρώτων αἰώνων<sup>88</sup>.

Ἐξάλλου, ὁ τονισμὸς τῶν διδασκτικῶν καὶ κατηχητικῶν θέσεων τοῦ Ὑπατίου μὲ τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι οἱ εἰκόνες ἀντικαθιστοῦν τὸ ρόλο τῶν οὐρανίων σωμάτων (ἥλιος - σελήνη - ἀστέρες) στὴν ἐρμηνεία τοῦ Δευτ. 4,19, φανερώνει ὅτι ὁ Gero διάκειται μᾶλλον ἀρνητικῶς πρὸς τὴν ὑπόθεση, ὅτι ὁ Ὑπάτιος ἀναπτύσσει ιδέες γιὰ τὸ μυστικὸ χαρακτῆρα τῶν εἰκόνων, ἰδιαίτερος δὲ κατ' ἐπίδραση τῶν ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων<sup>89</sup>.

84. «*Καὶ μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ πλανηθεὶς προσκινήσῃς αὐτοῖς καὶ λατρεύσῃς αὐτοῖς, ἃ ἀπένειμεν Κύριος ὁ Θεὸς σου ἀπὸ πάντων τοῖς ἔθνεσιν τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ*».

85. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Ἰουστίνου, ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ διάλογό του μὲ τὸν Ἰουδαῖο Τρύφωνα, ὁμολογεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Gero ὅτι δὲν σχετίζεται μὲ τὴν ὑπόθεσή του, ἀλλὰ λειτουργεῖ ὡς ἐρέθισμα προβληματισμοῦ (ὄπ.π., σελ. 213, σημ. 25 κ. ἐξ.). Τὰ ὑπόλοιπα κείμενα τὰ μελετοῦμε στὴν ἐπόμενη παράγραφο.

86. Gero, *ὄπ.π.*, σελ. 213 κ.ἐξ.

87. Gero, *στὸ ἴδιο*, σελ. 213 κ.ἐξ.

88. Ὁ Gero δέχεται ὅτι ὁ Ὑπάτιος εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τοῦ στ' αἰ.

89. Gero, *στὸ ἴδιο*, σελ. 212 κ.ἐξ.

Ἄν καὶ ἡ ὑπόθεση τοῦ Gero, γιὰ τὸν πυρήνα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ὑπατίου, εἶναι θεμελιωμένη σὲ συγκεκριμένα κείμενα, ἐντούτοις, ἀπὸ τῆ μελέτη τῆς, προκύπτουν ὀρισμένες παρατηρήσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι δυνατὸν νὰ συμβάλλουν στὴν βαθύτερη κατανόηση τοῦ θεωρητικοῦ πλαισίου, μέσα στὸ ὁποῖο κινεῖται ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου.

*α. Ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τῶν οὐρανίων σωμάτων στὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.*

Ἡ ἐμμονὴ τοῦ Gero στὴν ἐρμηνεία τοῦ Δευτ. 4,19 ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, ὡς πηγῆς ἐμπνεύσεως γιὰ τὸν Ὑπάτιο, ὁδηγεῖ στὴν παραθεώρηση σημαντικῶν παραμέτρων ποὺ χαρακτηρίζουν τὴ νοηματικὴ ἐνότητα γιὰ τὴ σημασία τῶν ἀστέρων στὸ χῶρο τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας.

1. Ἡ θεολογικὴ ἀποτίμηση τῆς ἀστρονομίας ἀποτελεῖ βασικὸ κεντρικὸ τῆς παγανιστικῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων. Ἐὰν παραθεωρήσουμε ὀρισμένες ἀντιδράσεις (ὅπως π.χ. τὴν ἀντίθεση τοῦ Ἐπίκουρου), στὴ χρῆση τῆς ἀστρονομίας ὡς μεθόδου προσεγγίσεως τοῦ Θείου<sup>90</sup>, στὸν ὑπόλοιπο κόσμο τῆς ἀρχαιότητος αὐτὸ ἀποτελεῖ μίαν συνήθη θρησκευτικὴ πρακτικὴ ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν πρωτόγονη θρησκευτικὴ ἕως τὴ λογικοποιημένη θρησκεία.

Ἄλλοτε ἀπαντοῦσε ἡ ἄποψη, ὅτι οἱ «ὄρατοι Θεοὶ» ἦσαν τὰ οὐράνια σώματα ἢ ἀκριβέστερα, οἱ θεῖες ψυχῆς ποὺ ἐμψύχωναν τὰ σώματα αὐτά<sup>91</sup>, ὥστε τὰ ἄστρα νὰ θεωροῦνται ὡς Θεοὶ ἢ ὡς «εἰκόνες Θεῶν»<sup>92</sup>. Ὁ πιστὸς ποὺ μελετοῦσε τὴν κίνηση τῶν οὐρανίων σωμάτων,

90. Ὁ Ἐπίκουρος «ἀπέρριπτε τὴν πίστη, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ ὅποιοδὴποτε φυσικὸ γεγονός. Ἡ ἀπόρριψη αὐτῆς τῆς πεποιθήσεως ἐκφράζεται πρὸς εὐστοχα σὲ χωρία τοῦ ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἀστρονομικὰ φαινόμενα... Στόχος τῆς πολεμικῆς τοῦ Ἐπικούρου εἶναι κάθε θεολογία ποὺ δέχεται, ὅτι τὰ οὐράνια σώματα ὑφίστανται θεϊκὸ ἔλεγχον» A.A. Long, *Ἡ Ἑλληνιστικὴ φιλοσοφία, Στωϊκοί, Ἐπικούρειοι, Σκεπτικοί* (μτφρ. Στυλ. Δημόπουλος - Μυρτ. Δραγώνα-Μονάχου) MIET, Ἀθήνα 1990, σελ. 79 κ.ἑξ.

91. Πρόκειται γιὰ πλατωνικὴ θέση. Κατὰ τὸν Πλάτωνα «ἠπήραξε ἓνα εἶδος θεοῦ ποὺ ὅλοι μποροῦσαν νὰ δοῦν. ποὺ ἡ θεότητά του μποροῦσε νὰ ἀναγνωρισθεῖ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ φιλόσοφος μποροῦσε νὰ διατιπώσει... προσπάσεις, ποὺ νὰ ἰσχύουν λογικά. Αὐτοὶ οἱ ὄρατοι θεοὶ ἦσαν τὰ οὐράνια σώματα –ἢ ἀκριβέστερα οἱ θεῖες ψυχῆς ποὺ ἐμψύχωναν καὶ ὀδηγοῦσαν τὰ σώματα αὐτά» E.R. Dodds, *Οἱ Ἕλληνες καὶ τὸ Παράλογο*, (μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκη), ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1978, σελ. 185 κ. ἑξ. Ὁ Ἀριστοτέλης «ἐπιδοκιμαῖε τὶς λαϊκῆς δοξασίαις γιὰ τὴ θεϊκὴ φύση τῶν οὐρανίων σωμάτων, μολονότι ἀρνιόταν τὰ παραδοσιακὰ μυθολογικὰ τοὺς ποικίλματα» A.A. Long, ὅ.π., σελ. 82.

92. E.R. Dodds ὅ.π., σελ. 194, σημ. 69.

πλημμύριζε ἀπὸ αἰσθήματα πνευματικῆς ἡδονῆς<sup>93</sup>. Ἐξάλλου, γὰρ τὸ φιλόσοφο, ἢ μελέτη τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀποτελοῦσε ἀφορμὴ μνήσεως στὸ Θεῖο καὶ κατανοήσεως αὐτοῦ. Ὁ φιλόσοφος, ὁρᾷ πρὸς τὸν οὐρανὸ καὶ ἀνέρχεται στοὺς Θεοὺς καὶ τὴ Σοφία διὰ μέσου τῆς «ἐπισκέψεως» τῶν οὐρανίων σωμάτων<sup>94</sup>. Παρατηρεῖ τὶς οὐράνιες περιφορές, ὥστε νὰ μιμεῖται τὶς ἀλάνθαστες κινήσεις τοῦ Θεοῦ<sup>95</sup>. Στὸν ἑναστρο οὐρανὸ διαβάζει «τὴν ἔκφραση τοῦ ἴδιου λογι-κοῦ καὶ ἠθικοῦ σκοποῦ ποὺ ἀνακάλυπτε μέσα στὸ στήθος του»<sup>96</sup>. Εἶναι ὁ ἀληθινὸς φιλόσοφος<sup>97</sup>!

Ὁ Ὑπάτιος γνωρίζει τὸ φιλοσοφικὸ καὶ θεολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς θέσεως καὶ τοῦ ρόλου τῶν ὀνομάτων τῶν Ἀστέρων στὸ χῶρο τῆς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε στὸν οἰκειὸ χῶρο ὄχι μόνον δὲν μνημονεύει τὸ Δευτ. 4,19 καὶ δὲν παρουσιάζει ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα ἐπιρροῆς, ἀπὸ προλαλήσαντες πατέρες, ἀλλά, ἀντιθέτως, παρατηρεῖ

93. Πρβλ. «Οἶδ' ὅτι θνατὸς ἐγὼ καὶ ἐφάμερος· ἀλλ' ὅταν ἄστρον μαστεύω (ἄλλη γραφή: ἰχνεύω) πυκινὰς ἀμφιδρόμους ἑλικας οὐκέτ' ἐπιφανῶ ποσὶ γαίης, ἀλλὰ παρ' αὐτῷ Ζηνὶ θεοτρέφους πύμπλαμαι ἀμβροσίης» *Anthologia Palatina*, τ. IX., «Ἐπιδευτικὰ Ἐπιγράμματα Πτολεμαίου», 577, P. Waltz - G. Soury, *Belles Lettres*, Paris 1974, σελ. 98.

94. Πρβλ. «... φιλοσόφει (δὲ) τὸν οὐρανὸν ὁρῶν καὶ τὸν ἥλιον, φῶς τε σοὶ τῆς ἀληθείας ἠγειόσθω, καὶ μηδέποτε μέμνησο ταπεινόφρων εἶναι ἐν φιλοσοφίᾳ ἐπὶ θεοῦς δὲ καὶ σοφίαν διὰ τῆς τῶν οὐρανίων ἐπισκέψεως ἀνέρχου, καὶ φιλοσοφία ἐπιβαλλόμενος καὶ τῷ ἐν αὐτῇ φωτὶ τῆς ἀληθείας καθαιρῶν σεαυτὸν καὶ τραπείς ἐπὶ τὴν τοιαύτην ἐπιτήδευσιν Θεολογίαν τε καὶ φυσιολογίαν καὶ σφαιρικῶν ἐπίγνωσιν αἰτιολογίαν τε τὴν ὑπὲρ πάντα ταῦτα μηκέτι ζωῶδές τι ποίει μηδὲ βοσκηματιῶδες» Ἰάμβλιχος, *Προτρεπτικὸς* 21, IΕ' Ed. de Places, Paris 1989, σελ. 141, στ. 18-27.

95. A. A. Long, ὅπ.π., σελ. 81. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Πλάτωνας· «ἐν δὲ τὸ περὶ τὴν φορᾶν, ὡς ἔχει τάξεως, ἄστρον τε καὶ ὅσων ἄλλων ἐγκρατῆς νοῦς ἐστὶ τὸ πᾶν διακεκοσμηκῶς. ὁ γὰρ ἰδὼν ταῦτα μὴ φαύλως μὴδ' ἰδιωτικῶς, οὐδεὶς οὕτως ἄθεος ἀνθρώπων ποτὲ πέφυκεν, ὅς οὐ τουναντίον ἔπαθεν ἢ τὸ προσδοκώμενον ὑπὸ τῶν πολλῶν» *Νόμοι*, XII, E, 967. Κατὰ τὸν Πρόκλο «πασῶν τῶν ὑποθέσεων αἱ ἀπλούστεραι καὶ οἰκειότεραι θεοῖς σώμασιν αὐταὶ εἶσι καὶ ὅτι ἐπινενοῦνται πρὸς εὐρεσιν τοῦ τρόπου τῶν κινήσεων τῶν ἀστέρων κατ' ἀλήθειαν οὕτω κινουμένων, ὥστερ καὶ φαίνονται, ἵνα γένηται καταληπτὸν τὸ μέτρον τῶν ἐν αὐτοῖς» Ὑποτύπωσις τῶν Ἀστρονομικῶν ὑποθέσεων, Κεφ. VII, ἐκδ. Manitius, Lipsiae 1909, σελ. 238, 22-27. Ὁ Μάξιμος Τύρου εἶχε θέσει τὸ δίλημμα τῆς εἰσαγωγῆς στὴ θρησκεία διὰ μέσου τῶν εἰκόνων ἢ ἀρχηγῶν παραστάσεων, ὅπως ὁ ἥλιος ἢ ἡ σελήνη κ.ο.κ. Barnard, *The Graeco-Roman and Oriental background...*, σελ. 82.

96. E. R. Dodds, *Οἱ Ἕλληνες...*, σελ. 200. Κατὰ τὸν Πλωτῖνο, τὰ ἄστρα προσδιορίζουν τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν τὸ καθορίζουν. Βλ. E. R. Dodds, *Pagan and Christian in an age of anxiety*, Cambridge University Press, 1968, σελ. 15.

97. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Πρόκλος· «Πλάτων μὲν ὁ μέγας... τόνγε ὡς ἀληθῶς φιλόσοφον ἀξιοῖ τὰς αἰσθήσεις χαίρειν ἀφέντα καὶ τὴν πλανωμένην ἅπασαν οὐσίαν οὐρανοῦ τε ὑπεραστρονομεῖν κακεὶ τὴν αὐτοβραδύτητα καὶ τὸ αὐτοτάχος ἐν τῷ ἀληθινῷ ἀριθμῷ σκοπεῖν» Ὑποτύπωσις..., Κεφ. I, Manitius, σελ. 2, 1-5.



ὅτι ὅσα ἀναφέρει, εἶναι «μῦθοι» καὶ «ἱστορίες», ποὺ λέγονται ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Ἐπομένως, ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου δείχνει νὰ ἀναφέρεται ἀπευθείας στὴν πηγὴ τῶν «μῦθων» καὶ «ἱστοριῶν», παρακάμπτοντας, ἐμφανῶς τουλάχιστον, πατερικὲς ἐρμηνεῖες ποὺ θὰ δικαίωναν τὸν Gero<sup>98</sup>.

Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν καὶ σὲ ἀντίθεση μὲ ὅσα φρονεῖ ὁ Gero, ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου νὰ ἔχει ἄμεση πρόσβαση στὸ χῶρο τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Θερησεῖας καὶ νὰ ἐρμηνεύει, μὲ προσωπικὸ ὕφος, τὶς γνώσεις του ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο κεφάλαιο τῆς ἀστρονομίας.

II. Ἐπιχειρώντας ὁ Gero νὰ ἀποδείξει τὴν ἐξάρτηση τῆς Θεολογικῆς σκέψεως τοῦ Ὑπατίου, ἀπὸ τὴν πατερικὴ ἐρμηνεία τοῦ Δευτ. 4,19, ὀδηγεῖται σὲ ἀπολυτοποίηση τῶν δεδομένων του οὕτως, ὥστε νὰ ἀγνοεῖ τὸ γεγονὸς, ὅτι ὑπάρχει πλῆθος πατερικῶν πηγῶν, οἱ ὁποῖες συζητοῦν τὴ σημασίαν τῆς μελέτης τῶν οὐρανίων σωμάτων γιὰ τοὺς πιστοὺς, χωρὶς ἀπαραιτήτως νὰ ἔχουν ὡς βάση τους τὸ Δευτ. 4,19.

Δὲν εἶναι ἀμελητέο λ.χ. τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως στηλῶν τοῦ Ἀρκτούρου καὶ τῆς Σελήνης στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ ε' αἰ., ὅποτε καὶ καταστρέφονται<sup>99</sup>. Οὔτε θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἀγνοήσει τὴ συνάντηση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παραδόσεως καὶ τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας, περὶ τῆς σημασίας τῶν οὐρανίων σωμάτων γιὰ τὸν ἄνθρωπο, στὸ ἔργο τοῦ Συνεσίου Κυρήνης. Κατὰ τὸν αἰνιγματικὸ αὐτὸ νεοπλατωνικὸ φιλόσοφο καὶ χριστιανὸ ἐπίσκοπο, ἡ ἀστρονομία ἀποτελεῖ «*ὑπέρσεμνον*» ἐπιστήμη, ἡ ὁποία λειτουργεῖ ὡς «*πορθμεῖον τῆς ἀπορρήτου Θεολογίας*»<sup>100</sup>.

98. Κατὰ τὸν Ὑπάτιο, «*ἡ Θεολογία*», ἀποδέχεται μὲν τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀστέρων, «*πρὸς οὐδένα δὲ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν Ἑλλῆσι λεγομένων ἢ μῦθων ἢ ἱστοριῶν κατακλίνεται...*». Ἐπομένως ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου δείχνει νὰ ἐρμηνεύει τὶς πηγές του καὶ ὄχι νὰ υἱοθετεῖ ἐρμηνεῖες ἄλλων συγγραφέων, σχετικῆς μὲ τὸ σημεῖο ἀναφορᾶς του, ποὺ εἶναι ἡ σημασία τῶν ἀστέρων γιὰ τὴν κατήχηση τῶν ἀνθρώπων στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πρόοδο τῆς πνευματικῆς τους ζωῆς. Φρονοῦμε ὅτι δὲν ὑφίσταται ἡ στενὴ ἐξάρτηση Ὑπατίου καὶ πατερικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας πάνω στὸ ζήτημα αὐτό, ὅπως ὑποθέτει ὁ Gero.

99. Πρβλ. «*Ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῇ νῦν ὀνομαζομένη ἀγία Σοφία στήλαι ἀφηρέθησαν ἡκεῖ, αἱ πλείαι μὲν Ἑλλήνων ὑπάρχουσαι· αἰτινες ἐκ τῶν πολλῶν ὑπῆρχον τοῦ τε Ζεῦ-καὶ τοῦ Διὸς-καὶ Κάρου τοῦ πατριοῦ-Διοκλητιανοῦ καὶ τὸ δωδεκάζωδον καὶ ἡ Σελήνη καὶ ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἀρκτούρος ἀσπὴρ παρὰ δύο Περσικῶν στηλῶν βασιταζόμενος καὶ ὁ νότιος πόλος καὶ ἰέρεια τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τοῦ πλευροῦ τοῦ Ἡρώνα φιλόσοφον μαντεύουσα*», *Παραστάσεις Σύντομοι Χρονικαί*, § 11, ἐκδ. Av. Cameron-Jud. Herrin, Leiden 1984, σελ. 70, στ. 4-11. Εἰκάζεται ὅτι τὰ ἀγάλματα αὐτὰ ὀνιστοῦσαν ἕναν ὠροσκόπο, τὸν ὅποιο ὁ Μ. Κωνσταντῖνος εἶχε ἐγκαταστήσει γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Βλ. τὰ σχόλια, στὸ ἴδιο, σελ. 184 κ.έξ.

100. Ὅπως ἐπισημαίνει πρὸς τὸν Παιόνιο («*Πρὸς Παιόνιον ὑπὲρ τοῦ Δώρου Ἀστρολαβίου λόγος*», PG 66, 1581D-1584A) «*... Ἐρῶ τοὺς ἀστρονομικοὺς σπινθήρας*

Κατὰ τὸν Δίδυμο τὸν Ἀλεξανδρέα, ὁ «ἥλιος τῆς δικαιοσύνης» ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, σημαίνουν «καιρὸν μαθημάτων, καιρὸν προκοπῆς, καιρὸν εἰσαγωγῆς»<sup>101</sup>. Ὁ ἴδιος συγγραφέας, σὲ ἀνάλογη ἐνότητα, θὰ μνημονεύσει τὸ Σοφ. Σολ. 13,5, παρατηρώντας ὅτι ὁ Ἀβραάμ, ἐπισκοπώντας τὴν ἀρμονικὴ τάξη τοῦ σύμπαντος, εἶδε τὸν Θεὸ καὶ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν πολύθεο πλάνη<sup>102</sup>.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀποδέχεται γνώμη κάποιου «ἀλλοτρίου», ὅτι ὁ αἰσθητὸς ἥλιος ἀνάγει πρὸς τὸ νοητὸ ἥλιο<sup>103</sup> καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης διαβεβαιώνει ὅτι αὐτὸς ὁ ὁποῖος ὁρᾷ τὸν αἰσθητὸ κόσμον ἀναλογίζεται διὰ μέσου τῶν «ὀρωμένων» τὸ «ἀόρατον κάλλος»<sup>104</sup>.

Οἱ ἐνδεικτικὲς αὐτὲς μαρτυρίες, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ συμπληρωθοῦν ἀπὸ ἀντίστοιχες τοῦ Νεῖλου τοῦ Ἀσκητοῦ (ε' αἰ.), ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι ἡ κίνηση τῶν οὐρανίων σωμάτων μυεῖ τὸν πιστὸ στὴν κατανόηση τῶν σχέσεων τῶν προσώπων τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ<sup>105</sup>, ὥστε νὰ

ἐνόηται σοι τῇ ψυχῇ τούτους ἐξάψαι καὶ ἐπὶ μέγα ἄραι διὰ τῶν ἐνόητων ἐπιβαλλόμενος. Ἀστρονομία γὰρ αὕτη τε ὑπέρσεμνός ἐστιν ἐπιστήμη, καὶ ταχ' ἀναβιβασμός ἐπὶ τι πρεσβύτερον γένουι' ἂν ἦν ἐγὼ προσεχῆς ἡγοῦμαι πορθημεῖον τῆς ἀπορρήτου θεολογίας. Ὑλην τε γὰρ ὑποβέβληται τὸ μακάριον οὐρανοῦ σῶμα, οὐ καὶ τὴν κίνησιν, νοῦν μῆμῃον εἶναι, τοῖς κορυφαιωτάτοις ἐν φιλοσοφίᾳ δοκεῖ.

101. «Σημαίνει οὖν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ σὺν αὐτῷ λεχθεῖσα σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες καιρὸν τοιοῦτον, οἷον καιρὸν μαθημάτων, καιρὸν προκοπῆς, καιρὸν εἰσαγωγῆς... σημαίνοντος δὲ ὅτε οἱ προσείοντες χειραγωγίας δέονται» Ὑπόμνημα εἰς τὴν Γένεσιν (Toura) 40, ἐκδ. P. Nautin - L. Doutreleau, S.C. 233, Paris 1976, σελ. 106,1-11.

102. «Γίνεται δὲ ποτε καὶ ἐκ τῆς κατανόησης τῆς δημιουργίας ἡ περὶ Θεοῦ νόησις κατὰ τὸ Ἐκ γὰρ καλλονῆς τῶν κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται' (Σοφ. Σολ. 13,5) καὶ καθὸ ὁ Θεὸς ὤφθη τῷ Ἀβραάμ οὕτως γοῖν θεασάμενος διὰ τῆς παναρμονίου τάξεως τοῦ παντός τὸν Θεὸν ἀπέστη τῆς πολυθέου πλάνης, ἦν παρὰ τοῦ πατρὸς μεμαθήκει, καὶ [ἀ]κολούθως εἰς κατανόησιν ὁ Θεὸς ἑαυτὸν παρέχει τῷ ἀγίῳ μετὰ τὴν ἐξ ἀκοῆς παιδευσιν...», Στὸ ἴδιο, 217, Nautin - Doutreleau, S.C. 244, Paris 1976, σελ. 158, 23 κ.ἐξ.

103. «Ἐκεῖνο δὲ σοι πηλίον, εἰ κατενόησας; Τοῦτο ἐν αἰσθητοῖς ἥλιος, ὅπερ ἐν νοητοῖς Θεός, ἔφη τις τῶν ἀλλοτρίων. Αὐτὸς γὰρ ὄψιν φωτίζων, ὥσπερ ἐκεῖνος νοῖν αὐτὸς καὶ τῶν ὀρωμένων ἐστὶ τὸ κάλλιστον, ὥσπερ ἐκεῖνος τῶν νοουμένων». Λόγος 28, Περὶ Θεολογίας, 30, P. Callay, S.C. 250, Paris 1978, σελ. 168, 1-5.

104. «Ὡσπερ τοίνυν ὁ πρὸς τὸν αἰσθητὸν ἀπιδὼν κόσμον καὶ τὴν ἐμφαινόμενην τῷ κάλλει τῶν ὄντων σοφίαν κατανόησας ἀναλογίζεται διὰ τῶν ὀρωμένων τὸ τε ἀόρατον κάλλος καὶ τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, ἥς ἡ ἀπόρροια τῶν ὄντων ἰνενεστήσατο φύσιν, οὕτως καὶ ὁ πρὸς τὸν καινὸν τοῦτον κόσμον τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν κτίσεως βλέπων ὁρᾷ ἐν αὐτῷ τὸν πάντα ἐν πᾶσιν ὄντα τε καὶ γινόμενον διὰ τῶν χωρητῶν τε καὶ καταλαμβάνομενον ὑπὸ τῆς φύσεως ἡμῶν χειραγωγῶν τὴν γνῶσιν πρὸς τὸ ἀχώρητον», Εἰς τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων, XIII, Hern. Langerbeck, (Gregorii Nysseni Opera, Vol. VI), Leiden 1986, σελ. 385, 22 κ. ἐξ.

105. Κατὰ τὸν ὄσιο Νεῖλο, ὁ ἀστρικός κόσμος (οἱ «φωστήρες») εἶναι αὐτό, ποῦ εἰσάγει ἐκ προομίου, στὴν ἔννοια τῆς Θεολογίας. Ἀκολουθώντας τὸν Ἀπ. Παῦλο

προκύπτει ὡς συμπέρασμα τὸ ὅτι δὲν ὑφίσταται κάποιο ἀπὸ τὰ ὄντα (ἔμψυχο ἢ ἄψυχο), τὸ ὁποῖο νὰ μὴν κατευθύνει παιδαγωγικῶς τὸν ἄνθρωπο σὲ ὀρισμένη ἠθικὴ ἢ θεολογικὴ θεωρία<sup>106</sup>.

Ἄπὸ τὶς προηγούμενες μαρτυρίες καθίσταται φανερό, ὅτι ἡ σημασία τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀλλὰ καὶ γενικότερα τῆς κτίσεως, ὡς κατηχητικῶν μέσων, δηλ. ὡς στοιχείων τῆς «φυσικῆς» θεολογίας, ἀποτελεῖ κοινὴ συνείδηση τῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Τὸ γεγονός αὐτὸ θέτει σὲ ἀμφισβήτηση τὴν ὑπόθεση τοῦ Gero, ὅτι ὑπόβαθρο τῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου εἶναι ἀποκλειστικῶς ἡ πατερικὴ ἐρμηνεία τοῦ Δευτ. 4,19.

Θεωροῦμε βέβαιο ὅτι, στὴν συγκεκριμένη περίπτωση, ὑπάρχει μία συνέχεια ποῦ ἐνώνει, γιὰ λόγους ποιμαντικούς, τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ σκέψη, πάνω στὸ ζήτημα τῶν ἀστέρων, μὲ τὴν ἀντίστοιχη πατερικὴ, ἢ ὁποῖα καὶ διατηρεῖ τὰ γλωσσικὰ καὶ θεολογικὰ στοιχεῖα, ποῦ τὴν ἀντιπροσωπεύουν. Ἔτσι λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ἡ ἐρμηνεία τοῦ Δευτ. 4,19 ὡς ἀκρογωνιαίος λίθος ἐρμηνείας τῆς σκέψεως τοῦ Ὑπατίου, ἰδιαίτερος ὅταν τὸ καθαυτὸ κείμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δὲν παρέχει τὴν ἀφορμὴ μίας τέτοιας θεωρήσεως.

### β. Ἐξέταση τῆς ὑποθέσεως τοῦ St. Gero.

Τὰ κείμενα ποῦ παραθέτει ὁ Gero, πρὸς ἐπίρρωση τῶν θέσεών του, κατανοοῦνται στὸ εὐρύτερο ἐρμηνευτικὸ πλαίσιο τοῦ Δευτ. 4,19, γεγονός ποῦ φανερῶνει ὅτι, ἡ πραγματεία τοῦ Ὑπατίου, προσεγγίζεται, ἐκ μέρους του, μὲ ἐρμηνευτικὲς προϋποθέσεις. Μία τέτοια προσέγγιση παρέχει βεβαίως τὴν ἀσφάλεια τῆς ἐπαληθεύσεως ἀλλὰ δὲν ἀποφεύγει τὸν κίνδυνο τῆς δεσμεύσεως, ἐφόσον σὲ ἀνάλογες θέσεις, μὲ αὐτὲς τοῦ Ὑπατίου, ὁδηγήθηκαν Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ ἀπὸ ἄλλα βιβλία τῆς Παλ. Διαθήκης, ὅπως λ.χ. ἡ Γένεση ἢ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωβ κ.ο.κ. Μὲ ἄλλα λόγια ἐπισημαίνουμε τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Δευτ. 4,19 ἀποτελεῖ ὁδὸ ἐρμηνείας τῶν θέσεων τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου, ἀλλὰ ὁ ἴδιος δὲν περιορίζεται

(Ἐβρ. 1,3), ὁ ὅσιος πατέρας, ἐπισημαίνει τὸ συμβολισμό τοῦ ἡλίου ὡς παραστάσεως τοῦ ἀπαυγάσματος τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, δηλ. τοῦ Χριστοῦ. Στὴν εἰκόνα τῶν ἀστέρων ὁ νηπικὸς βλέπει ὑπόμνημα τοῦ Θεοῦ-Πατρὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ὡστε ἡ ἀνθρώπινη διάνοια νὰ ὁδηγεῖται στὴ δυνατὴ κατανόηση τῆς συνάναρχης σχέσεως Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Βλ. «Περὶ Ἀκτιμοσύνης Λόγος», PG 79, 1053BC.

106. «Οἷον γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς τῆ μελέτη τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἐνδιατρίβειν διόλου, καὶ ποτὲ (μὲν) πρὸς οὐρανὸν ἀνατείνειν τὸ ὄμμα ἢ μὲν ἡμέραν, καὶ νύκτωρ ἄστροις προσέχοντας... Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστίν, ὃ μὴ παιδεύει πάντως ἡμᾶς, ἠθικὴν καὶ θεολογικὴν τινα θεωρίαν», Στὸ ἴδιο, 1052AB.

ἀποκλειστικῶς στὸ βιβλικὸ αὐτὸ κείμενο. Ἀντιθέτως ὑπάρχει ἡ περιπτώση νὰ παρερμηνευθοῦν οἱ πραγματικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Ὑπατίου, καθὼς ὁ Gero παραθεωρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι, κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ χρησιμοποιεῖ, ὡς ὑποτιθέμενες πηγὲς τῆς πραγματείας τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου, φέρει τὶς δικές του φιλοσοφικὲς καὶ θεολογικὲς προϋποθέσεις.

Οἱ συνέπειες τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐρμηνείας τῶν θέσεων τοῦ Ὑπατίου, στὰ πλαίσια τοῦ Δευτ. 4,19, διαπιστώνονται στὴ μετάθεση τοῦ κέντρου βάρους αὐτῶν τῶν θέσεων. Στὰ κείμενα ποὺ προσάγει ὁ Gero ἡ βασικὴ ἰδέα εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωσε στοὺς ἐθνικοὺς τὴ δυνατότητα, διὰ μέσου τῆς θρησκευτικῆς στάσεως ἔναντι τῶν οὐρανίων σωμάτων, νὰ μὴν ἐκπέσουν στὴν πλάνη τῶν εἰδώλων.

Μὲ γνώμονα τὴ βασικὴ αὐτὴ ἰδέα, ὁ Gero ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ὑπάτιος ἀντικαθιστᾷ τοὺς ἀστέρες μὲ τὶς εἰκόνες καὶ τοὺς ἐθνικοὺς μὲ τοὺς χριστιανούς, ὥστε νὰ ἀποδεικνύει τὴ χρησιμότητα τῶν εἰκόνων στὴν Ἐκκλησία, παραλλάσσοντας, πρὸς χάρη τῆς ἀποδείξεως αὐτῆς, τὸ Δευτ. 4,19<sup>107</sup>. Εἶναι φανερὸ ὅμως ὅτι τὰ κείμενα ἐρμηνείας τοῦ Δευτ. 4,19 ἀναφέρονται σὲ κοινότητες ἐθνικῶν, δηλ. ἐκτὸς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων, ἐνῶ ὁ Ὑπάτιος ἀναφέρεται σὲ «ἀτελεῖς» πιστοὺς, δηλ. ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ συσχέτιση αὐτῆ τῶν κειμένων κρίνεται ὡς ἀτυχῆς, στὸ μέτρο ποὺ ἀδικεῖ τὴν προσπάθεια τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου νὰ ἀποδείξει ὅτι οἱ εἰκόνες ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἀνάγουν τὸν πιστὸ στὴν κατανόηση τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Ὑπάτιος ἐντάσσει τὴν κατηχητικὴ λειτουργία τῶν εἰκόνων στὸ εὐρύτερο σχέδιο τῆς Θείας Πρόνοιας, ποὺ ἐπιτρέπει, σὲ ὅσους ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν τὰ γεγονότα τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, νὰ διδαχθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀστέρες καὶ τὴν ὀνομασία τους<sup>108</sup>.

Ἐξάλλου, ἐνῶ εἶναι εὐδιάκριτη ἡ διαφορὰ μεταξύ τῆς θρησκευτικῆς σημασίας ποὺ προσδίδεται στοὺς ἀστέρες, ὥστε νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ διαφθορὰ ἀπὸ τὰ εἴδωλα, καὶ τῆς κατηχητικῆς λειτουργίας τῶν εἰκόνων, εἶναι διφορούμενος ὁ ὅρος «Ἕλληνες». Τὰ κείμενα ποὺ προσάγει ὁ Gero ὁμιλοῦν γιὰ «ἐθνικοὺς» πού, ὡς ἔννοια, εἶναι εὐρύτερη

107. «The latter part of the text is then quite probably Hypatius' adoption of the earlier exegesis of Deut. 4:19 (elaborated in a still pagan milieu) to a purely ecclesiastical situation. Hypatius simply substituted the 'simple' and 'imperfect' in the church, who need such baubles as pictures, gorgeous vestments and precious vessels if they are to feel religious awe, for the heathen of Deut. 4:19 who, lest they fall away to adoring the works of their own hands, were allowed to worship the sublime heavenly lights». ὄπ.π., σελ. 215.

108. Thümmel, σελ. 168, 54-56· Diekamp, σελ. 128, 21-23.

τοῦ ὄρου «Ἑλληνες» πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ὑπάτιος. Ὁ ὄρος «Ἑλληνας» ταυτίζεται, ὀρισμένες φορές, μὲ τὸν ὄρο «ἔθνικος» ἀλλὰ ὁ τρόπος πού ἐμφανίζεται στὸ κείμενο τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου δὲν εἶναι διαφωτιστικός<sup>109</sup>.

Ἰδιαίτερη προσοχὴ ὅμως πρέπει νὰ δοθεῖ στὸ φιλοσοφικὸ καὶ θεολογικὸ βάρος πού φέρει κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ κείμενα πού χρησιμοποιοῦνται. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λ.χ. ὑποστηρίζει ὅτι τὰ ἄστρα δόθηκαν ὡς θρησκεία ἀπὸ τὸ Θεὸ στοὺς ἔθνικους, ὥστε διὰ μέσου αὐτῆς νὰ γνωρίσουν τὸ Θεό<sup>110</sup>. Ὡστόσο αὐτὸ πού πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπόψη εἶναι ὅτι, κατὰ τὸν Κλήμεντα, ὁ αἰσθητὸς κόσμος σχετίζεται πρὸς τὸ νοητὸ βάσει τῆς σχέσεως εἰκόνας καὶ ἀρχετύπου. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι εἰκόνα τοῦ νοητοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ ἀρχετύπὸ του<sup>111</sup>.

Ὅπως φαίνεται, τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Κλήμεντος, ἂν καὶ φέρει ἐξωτερικὲς ὁμοιότητες μὲ τὶς θέσεις τοῦ Ὑπατίου, δὲν ἐμφανίζει ἐσωτερικὲς ὁμοιότητες μὲ τὶς θέσεις αὐτές. Ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου περιορίζεται στὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀστέρες «ἐκδιδάσκουν», διὰ μέσου «ἐπωνυμιῶν», ὄσους εἶναι μνημένοι («ἐξ ὧν ἴσασι») σὲ αὐτὴ τὴ γνώση, χωρὶς οἱ ἐλάχιστες γραμμὲς τοῦ κειμένου του νὰ καθιστοῦν γνωστὲς καὶ τὶς κοσμολογικὲς του πεποιθήσεις. Ἀντιθέτως ὑπογραμμίζει τὸ γεγονός, ὅτι οἱ «Θεῖες διατάξεις» πού ἐπιτρέπουν τὴν παρατήρηση τῶν ἀστέρων γιὰ κατηχητικὸς λόγους δὲν ἀποδέχονται τοὺς «μύθους» τῶν Ἑλλήνων πού περιβάλλουν αὐτοὺς τοὺς ἀστέρες<sup>112</sup>.

Ἡ ἴδια προβληματικὴ γιὰ τὴ σχέση τῶν θέσεων τοῦ Ὑπατίου μὲ

109. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού ὁ Alexander (*Hypatius of Ephesus...*, σελ. 180, σημ. 84) διστάζει νὰ λάβει θέση. Ἀναφερόμενος στὴν ἔκφραση «σινεξελληνίζουσα τῆ φωνῇ» παρατηρεῖ ὅτι «there is of course, here the ambiguity of the word 'Hellen' which means 'Greek' as well as 'pagan'».

110. «...ἔδωκεν δὲ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα εἰς θρησκείαν, ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοῖς ἔθνεσιν, φησὶν ὁ νόμος, ἵνα μὴ τέλειον ἄθει γενόμενοι τελέως καὶ διαφθαρώσιν», Κλήμη Ἀλεξανδρεὺς, *Στρωματεῖς* VI, 110,3 Otto Stählin, τ. 2, GCS, Leipzig 1906, σελ. 487, 12-14. Στὴ συνέχεια τοῦ κειμένου ὁ Κλήμης παρατηρεῖ, ὅτι «ὁδὸς γὰρ ἦν αὕτη δοθεῖσα τοῖς ἔθνεσιν ἀνακῦμαι πρὸς Θεὸν διὰ τῆς τῶν ἀστρῶν θρησκείας» *Στὸ ἴδιο*, 111,1, σελ. 487,19-21.

111. Ἀνδρέου Θεοδώρου, *Θέματα Ἱστορίας δογματικῶν*, Ἀθήνα 1986, σελ. 386 κ.εξ.

112. «πρὸς οὐδένα δὲ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν (δηλ. τῶν ἀστέρων) Ἑλλησι λεγομένων ἢ μύθων ἢ ἱστοριῶν κατακλίνεται, (ἢ θεολογία) σαφῶς εἰδυῖα τε καὶ ὑμνοῦσα τὸν ἀριθμοῦντα πλήθην ἀστρῶν καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλοῦντα», Thümmel, σελ. 167,51-168,2 Diekamp, σελ. 128,18-21. Ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου κατευθύνει τὴ σκέψη του μὲ τρόπο λιτό, χωρὶς νὰ ἐπιτρέπει τὴν ὑποψία, ὅτι ὁ ἀστρικὸς κόσμος κατέχει στὴ θεολογία μεγαλύτερη θέση ἀπὸ αὐτὴ τοῦ ἀπλοῦ συμβολισμοῦ.

θεωρούμενες πηγές του, ἀπαντᾶ στὴν παράθεση ἀπὸ τὸν Γεγο κειμένου τοῦ Ὁριγένη. Ὅπως καὶ κατὰ τὸν Κλήμεντα, στὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Ὁριγένη συναντοῦμε τὴν ἀντίληψη, ὅτι ὁ Θεὸς «ἀπένευμε» σὲ ὅλα τὰ ἔθνη, τὸν ἥλιο, τὴ σελήνη καὶ τοὺς ἀστέρες, ὥστε, ὅσοι δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ὑψωθοῦν πρὸς τὴ νοητὴ φύση, νὰ κατανοοῦν τὴ Θεότητα διὰ μέσου αἰσθητῶν Θεῶν καὶ νὰ ἀποφεύγουν τὴν πτώση στὴν πλάνη τῶν εἰδώλων<sup>113</sup>.

Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Ὁριγένη προβάλλει ἔντονα τὴν ἰδέα τῶν ἀστέρων, ὡς αἰσθητῶν Θεῶν, ἰδέα ὅμως ποὺ δὲν συζητᾶ ὁ Ὑπάτιος. Ἐξάλλου ἡ σκέψη αὐτὴ τοῦ Ὁριγένη κατανοεῖται καλύτερα μὲ βάση τὶς πλατωνικὲς καὶ φιλώνειες ἰδέες ποὺ διέπουν τὴ θεολογία του. Κατὰ τὸν Ὁριγένη, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες προήλθαν ἀπὸ ἀνώτερα πνεύματα, τὰ ὁποῖα ἔμειναν σταθερὰ στὸ ἀγαθό, ἀλλὰ καὶ χρῆζον ἀποκαταστάσεως<sup>114</sup>.

Εἶναι ἐπομένως σαφές, ὅτι διαφορετικῶς κατανοεῖται ἡ θεολογικὴ δυναμικὴ τοῦ κειμένου τοῦ Ὁριγένη, μὲ βάση τὶς φιλοσοφικὲς καὶ θεολογικὲς τῆς προϋποθέσεις καὶ διαφορετικῶς τὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴ διδακτικὴ χρῆση τῶν ἀστέρων, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ὑπάτιος, καθὼς μάλιστα ἀπεξαρτᾶ τὸ «μῦθο» ἀπὸ τὴ διδακτικὴ χρῆση τοῦ ὀνόματος.

Ἀντιθέτως, παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἡ χρῆση κειμένων ἀπὸ τὸν Μ. Ἀθανάσιο. Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ (ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ «Κατὰ Ἑλλήνων») ἀναιρεῖ τὴ θεολογικὴ σημασία τῶν προηγουμένων κειμένων, ἐφόσον ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Θεὸς «ἀπένευμε» στὰ ἔθνη τοὺς ἀστέρες, ὄχι γιὰ νὰ θεωρηθοῦν ὡς Θεοί, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν τρόπο ὑπάρξεώς τους νὰ γνωρίσουν οἱ ἐθνικοὶ τὸν «πάντων δημιουργὸν Θεόν»<sup>115</sup>. Τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι σαφῶς ἐγγύτερα στὶς θέσεις τοῦ

113. «πὼς γὰρ ἀπένευμε πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ ὁ Θεός, οὐχ οὕτως δεδωκὼς αὐτὰ τῷ Ἰσραὴλ; τῷ τοὺς μὴ δυναμένους ἐπὶ τὴν νοητὴν ἀναδραμεῖν φύσιν, δι' αἰσθητῶν Θεῶν κινουμένους περὶ θεότητος, ἀγαπητῶς κἂν ἐν τούτοις ἴσασθαι καὶ μὴ πίπτειν ἐπὶ εἰδῶλα καὶ δαιμόνια» Ὁριγένους, «Τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον Ἐξηγητικῶν», Βιβλ. II, Ερ. Preuschen, τ. 4, GCS, Leipzig 1903, σελ. 56,16-21. Φρονοῦμε ὅτι, οἱ θέσεις αὐτὲς τοῦ Ὁριγένη, δὲν ἀντιστοιχοῦν στὸ πνεῦμα τοῦ κειμένου τοῦ Ὑπατίου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τοὺς ἀστέρες, ὄχι μὲ τὴν ἔννοια τῶν «αἰσθητῶν Θεῶν», ἀλλὰ ὡς ὁδοδείκτες κατηχητικῆς σημασίας.

114. Ἀνδρέου Θεοδώρου, ὅπ.π., σελ. 441. Βλ. H. Koch, *Pronoia und Paideusis. Studien über Origenes und sein Verhältnis zum Platonismus*, Berlin und Leipzig 1932, σελ. 50 κ.ἑξ.

115. «Ἀπένευμε δὲ οὐκ εἰς τὸ εἶναι Θεοὺς αὐτοῖς αὐτά, ἀλλ' ἵνα τῇ τούτων ἐνεργείᾳ γνώσκουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν Θεόν, ὡσπερ εἰρηται», «Λόγος κατὰ Ἑλλήνων 45», PG 25,89CD.

Ἵπατίου, περιγράφοντας κατὰ τρόπο ὀρθὸ τὰ ὄρια τῆς κτίσης.

Τὸ ἄλλο κείμενο, ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια ἐνότητα μὲ τὸ προηγούμενο, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ θεωρηθεῖ ὡς πηγὴ τοῦ Ἵπατίου, ἐφόσον ἀντιμετωπίζει τὴ λειτουργία τῆς κτίσεως μὲ τὸν τρόπο ποῦ τὴν ἀντιμετωπίζει καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου. Στὴν ἐνότητα αὐτὴ ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐξηγεῖ πῶς, ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν ἀστέρων, κατανοοῦμε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ - Λόγου καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀναγόμεθα στὴ σχέση του μὲ τὸν Πατέρα<sup>116</sup>. Ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς ἐπισημάνσεως αὐτῆς τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἔγκειται στὸ ὅτι ἀφορμὴ τῆς δὲν καθίσταται τὸ Δευτ. 4,19, ἀλλὰ τὸ Σοφ. Σολ. 13,5. Ἔτσι ὁμως ἀποδυναμώνεται περισσότερο ἢ ὑπόθεση τῆς ἀποκλειστικότητας τοῦ Δευτ. 4,19 καὶ τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας του, ὡς πηγῆς τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου.

Ἐχοντας λοιπὸν ἐξετάσει τὰ βασικὰ σημεῖα τῆς ὑποθέσεως τοῦ Γεγο, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ καταλήξουμε στὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Γεγο οὐσιαστικῶς ἀποστερεῖ τὶς θέσεις τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου ἀπὸ τὸ μυστικὸ χαρακτῆρα, ποῦ ὀρισμένοι ἐρευνητὲς προσδίδουν, καθὼς θεωρεῖ ὅτι τὶς ἀποδέχεται μόνο ὡς μέσα κατηχήσεως γιὰ τοὺς ἀτελεῖς πιστοῦς. Ἡ βασικὴ ἰδέα τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς δὲν διαφέρει τελείως ἀπὸ τὴ θεολογικὴ γραμμὴ ποῦ χαράσσει ὁ Ἵπάτιος διὰ μέσου τῆς πραγματείας του. Ὡστόσο φρονοῦμε ὅτι ὁ Γεγο, στὴν προσπάθειά του νὰ ἐρμηνεύσει τὸν ἀναγωγικὸ χαρακτῆρα τῶν εἰκόνων κατὰ τὸν Ἵπάτιο, δεσμεύεται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸ Δευτ. 4,19, παραθεωρώντας τὴν κληρονομία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ὅπως καὶ πατερικὲς θέσεις ποῦ δὲν ἐδράζονται ἀπαραιτήτως στὸ βιβλίον αὐτὸ τῆς Παλ. Διαθήκης. Ἔτσι προσφεύγει σὲ κείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐκφράζουν ἀκριβῶς τὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου, ἐφόσον διαφέρουν ὄχι μόνο ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιακὴ προοπτικὴ ποῦ περιγράφουν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ φιλοσοφικὸ καὶ θεολογικὸ τους ὑπόβαθρο.

(*Συνεχίζεται*)

116. «Ὡσπερ ἀναβλέψαντας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδόντας τὸν κόσμον αὐτοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ἀστρῶν φῶς, ἔστιν ἐνθymεῖσθαι τὸν ταῦτα διακοσμοῦντα Λόγον, οὔτω νοοῦντας Λόγον Θεοῦ, νοεῖν ἔστιν ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου πατέρα Θεόν, ἐξ οὗ προοῖον, εἰκότως τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς ἐρμηνεύς καὶ ἄγγελος λέγεται», Στὸ ἴδιο, 89Α.